

Национална библиотека
Црне Горе "Ђурђе Црнојевић"
Цетиње

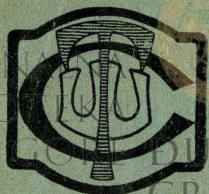
Бр.

V 12118

ЦРНА ГОРА ПРЕД КОНФЕРЕНЦИЈОМ МИРА

МЕМОРАНДУМ ОД 5. МАРТА 1919, КОЈИ ЈЕ
ОД СТРАНЕ ВЛАДЕ КРАЉЕВИНЕ ЦРНЕ ГОРЕ
ПРЕДАН КОНФЕРЕНЦИЈИ МИРА У ПАРИЗУ

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE

ЂУРЂЕ
ЦРНОЈЕВИЋ

- I. ДАНАШЊЕ СТАЊЕ ЦРНЕ ГОРЕ :: :: :
- II. УЛОГА ЦРНЕ ГОРЕ У СВЈЕТСКОМ РАТУ
- III. ЗАХТЈЕВИ ЦРНЕ ГОРЕ :: :: :: :: ::

Imprimerie Commerciale Serbe,
Rue de la Synagogue. 31 — Genève — 1919

D-298#1376

ПАМТИТЕ ЦРНОГОРЦИ!

Поред свих злочина које је Црној Гори учинила и чини Карађорђевића Србија, ових дана она је учинила и општој српској ствари једно страховито издајство, највеће од Косова.

Пашић - Трумбић - Веснић, делегати Србије на Конференцији Мира у Паризу :

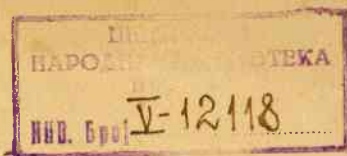
не признају Црној Гори Скадар, под чијим зидинама десет хиљада Црногораца положише 1912. — 13. своје јуначке кости само зато да он буде црногорски;

желе и траже да Скадар, у коме лежи и прошлост и будућност

Црне Горе, не припадне Црној Гори, него Арбанији;

раде њом да се Црној Гори отме Скадар. ма да су Велике Силе двапут досада признале њено свето право на Скадар: први пут, кад су га 1913. узеле на захтјев Аустрије а за љубав одржања свјетског мира, и по други пут, Лондонским уговором који су априла 1915. потписале и њим Црној Гори Скадар признале: Енглеска, Русија, Француска и Италија.

146053

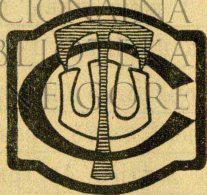

ЦРНА ГОРА ПРЕД КОНФЕРЕНЦИЈОМ МИРА

МЕМОРАНДУМ ОД 5. МАРТА 1919, КОЈИ ЈЕ
ОД СТРАНЕ ВЛАДЕ КРАЉЕВИНЕ ЦРНЕ ГОРЕ
ПРЕДАН КОНФЕРЕНЦИЈИ МИРА У ПАРИЗУ

NACIONALNA
BIBLIOTHEKA
CRNE GORE

ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

- I. ДАНАШЊЕ СТАЊЕ ЦРНЕ ГОРЕ :: :: :
- II. УЛОГА ЦРНЕ ГОРЕ У СВЈЕТСКОМ РАТУ
- III. ЗАХТЈЕВИ ЦРНЕ ГОРЕ :: :: :: ::

ПАМТИТЕ ЦРНОГОРЦИ!

Поред свих злочина које је Црној Гори учинила и чини Карађорђевића Србија, ових дана она је учинила и општој српској ствари једно страховито издајство, највеће од Косова.

Пашић-Трумбић-Веснић, делегати Србије на Конференцији Мира у Паризу :

не признају Црној Гори Скадар, под чијим зидинама десет хиљада Црногораца положише 1912. — 13. своје јуначке кости само зато да он буде црногорски;

желе и траже да Скадар, у коме лежи и прошлост и будућност

Црне Горе, не припадне Црној Гори, него Арбанији;

раде о том да се Црној Гори отме Скадар, ма да су Велике Силе двапут досада признале њено свето право на Скадар: први пут, кад су га 1913. узеле на захтјев Аустрије а за љубав одржања свјетског мира, и по други пут, Лондонским уговором који су априла 1915. потписале и њим Црној Гори Скадар признале: Енглеска,

Русија, Француска и Италија.

ЦРНА ГОРА ПРЕД КОНФЕРЕНЦИЈОМ МИРА

Меморандум од 5. марта 1919, који је од стране Владе Краљевине
Црне Горе предан Конференцији Мира у Паризу.

I.

Данашње стање Црне Горе.

1. Свечана обећања Савезника Црној Гори.

Предсједник Сједињених Држава, господин Вилсон, изјавио је, у свом прогласу од 8. јануара 1917., да рестаурација Црне Горе јесте један од услова за мир, исто онако као што је то и рестаурација Белгије или Србије. Исто то потврдио је и својим телеграмом који је краљу Николи упутио 4. јула 1918. Владе осталих савезничких држава дале су сличне изјаве.

Сходно томе, чим је закључено примирје, рестаурисана је и Белгија и Србија; остало је још да буде рестаурисана Црна Гора. Влада Краљевине Црне Горе предузимала је кораке у том смислу. Њ. В. Краљ исто је то учинио 2. новембра 1918. својим писмом које је упутио Њ. Е. господину Пишону, француском министру спољних послова, а који му је на то писмо одговорио:

„Ваше Величанство ми је писмом од 2. новембра извољело изложити разлоге због којих жели одмах отићи у Црну Гору.

„Ваше Величанство је напоменуло да Вам је посланик француске републике, акредитован код Вас, протумачио осјећаје француске владе, с којима се слажу владе осталих савезничких држава: да би, у данашњим приликама, незгодно било предузимати тај пут.

„Усљед тога саопштења, Ваше Величанство се сагласило с тијем да би заиста боље било од тога путовања одустати, као и с тијем, да, што се тиче мира у Вашој земљи, не може бити боље гаранције но што су наређења, издана Врховном Команданту Источних Армија.

„Захваљујем Вашем Величанству што ми је извођело саопштити ту своју одлуку, која доказује ону мудру смотреност коју сте толико пута показали.

„Можете бити увјерени, Сире, да војска под командом Ђенерала Франше д'Еспере-а неће ништа пропустити да учини само да се у Вашој земљи што боље одржи ред, као и то, да ће та војска са респектом поштовати уставне власти и слободу народа црногорског.

„Молим Ваше Величанство да изволи примити увјерење о мом дубоком поштовању“.

ПИШОН с. р.

Париз, 4 новембра 1918.

Француски посланик, акредитован код Његова Величанства, г. Деларош-Верне, такођер је изјавио, у разговору који се помиње у горњем писму, да ће све наредбе, које се издају у Црној Гори, бити издаване у име Његова Величанства Краља Црне Горе.

Од своје стране, Предсједник Републике, Његова Екселенција Господин Ремон Поанкаре, рекао је у свом писму упућеном Њ. В. Краљу:

Париз, 24. новембра 1918.

„Веома драги и велики пријатељу,

„Врло сам дирнут тијем што сте се обратили мени.

„Француска није заборавила храброст којом се је Црна Гора, на позив В. Величанства, дигла у одбрану своје независности; она зна, што је претрпио народ Црне Горе, и заузима се, колико јој је год могуће, да му поможе.

В. Величанство може бити увјерено да влада Републике, чију потпору с правом призивате у помоћ малим државама, неће од своје стране ништа учинити што би вршило притисак на вољу црногорског народа и спрјечавало Његове законите аспирације.

„Што се тиче француских трупа, којима је наређено да привремено запосједну земљу Ваше краљевине, оне ће респектовати утврђене установе, одржавати ред, и биће на руци становништву, у циљу успостављења нормалног живота који је био дубоко потресен тешким искушењем за вријеме непријатељске окупације.

„Изгледа да је много боље да В. Величанство сачека, прије но се врене у своју Краљевину, да се оно све најприје постигне и уреди те да прилике у Црној Гори крену својим уобичајеним током.

„Присуство савезничких трупа и потпора коју ће оне указати народу, свакако ће допринијети да ускоре час који В. Величанство тако жељно ишчекује. Чим дође вријеме томе, Влада Републике биће срећна, Сире, да Вам олакша повратак.

„Срећан сам, веома драги и велики пријатељу, што се могу назвати вашим искреним пријатељем“.

Р. ПОАНКАРЕ.

Међутим, догађаји који се одиграше последице ових писама, никако не одговарају оном што је у писмима обећано.

Црну Гору нијесу запосјеле трупе француске, као што се помиње у писму Њ. Екселенције Господина Поанкареа, него србијанске редовне трупе, те чете пљачкаша и комитаџија. Те чете су фактички срушиле суверенитет земље и њене законите установе, увеле су администрацију србијанску, и нашу земљу, која је за шест вјекова била независна, насилно су створили *de facto* неколика србијанска округа, и ако то није правно важеће. Умјесто да су наредбе издаване у име Његова Величанства Краља Црне Горе, као што се у горњем писму обећава, Краљева добра су заплијењена, официри и чиновници су приморани да се закуну на вјерност Његовом Величанству Петру, краљу Србије.

Умјесто обећаног поштовања слободе народу црногорским, најугледнији црногорски грађани, ако су се само усудили протестовати против овога насиља, кињени су без милости, бачени по тамницама, па и убијани; њихове су куће пљачкане и рушене, а жене им и невина дјеца мучени и бијени.

Мада је црногорска владе више пута дизала глас против тога, стање је остало исто.

У једном службеном србијанском саопштењу од 14. фебруара о. г., упућеном штампи југословенској, ријеч је о међународној комисији која је под вођством генерала Франше д'Еспере-а упућена у Црну Гору да на лицу мјеста испита догађаје који се у последње вријеме одиграше. У том саопштењу се вели, да је комисија походила у тамници у Подгорици оне који су позатварани приликом „чувене побуне о бадњем дану 1918.“ и којима ће се ускоро судити. То саопштење се завршава ријечима:

„Захтева се да оптужени који се налазе у рукама Италијана у Медови, и у Италији, као и они који се налазе у домаћају Савезника у Котору, буду предани француском генералу Венеду, команданту савезничких трупа у Црној Гори, и да пред њим одговарају, зато што су сјекли телеграфске жице и што су пљачкали војне транспорте. Број ухапшених је око стотину“.

Краљевска влада је досад више пута имала част изјавити владе Великих Сила о неприродном стању које је створено у Црној Гори. Својим нотама Кр. Влада је узела себи слободу подсетити владе Великих Сила на то, да оне, у исто вријеме док сматрају Њ. Величанство Краља Црне Горе и његову владу као законите представнике Црне Горе, оне признају, макар и прећутно, и оне који су у Црној Гори помоћу Савезника т. ј. србијанске војске, узурпирали власт краљевску, власт владе и власт Народне Скупштине.

Службено србијанско саопштење, које сме горе навели, то фактички доказује. Међународну комисију у Црној Гори дочекали су узурпатори законите власти. Командант Источне Армије, генерал Франше д'Еспере, походио је са осталим члановима комисије тамницу у којој се налазе они који се усудише дићи глас у одбрану суверенитета своје земље. У своме својству, као врховни командант Источне Армије, генерал Франше д'Еспере могао је, а и требао је, пустити на слободу те заробљенике; међутим, ако је судити по реченом саопштењу, изгледа да су и он и остали чланови комисије својим држањем признали узурпаторе законите власти у Црној Гори као једине законите власти.

Изјаве представника Великих Сила, у погледу рестаурисања Црне Гори, исто као и писма Њ. Екселенције господина председника Републике и Њ. Екселенције г. министра Пишона, имају за Велике Силе силу обавеза међународног карактера. Непоштовати те обвезе, значило би одобравати ону

пруску теорију „парчета папира“ због које је велик дио Савезника огласио рат Њемачкој.

Кр. Влада је вазда вјеровала да ће Велике Силе испунити своја задана обећања према Црној Гори. Најближа будућност откриће узроке због којих је испуњење тог обећања толико заkasнило, и што је био прави циљ онијема који су то испуњење ометали. Данас је већ неоспорна чињеница да су ту по сриједи извјесна потајна ровења која би званична Србија хтјела да изведе, било силом било интригама.

Прије свега, има једна ствар преко које се не може ћутке пријећи, а то је, држање званичне Србије, т. ј. династије и владе.

Црна Гора је ушла у рат да прискочи Србији у помоћ; једино је Црна Гора била она која је 1915. спасла србијанску војску и жртвовала је за то све, па и саму себе. Али све бјеше узалуд, јер званична Србија, запојена неким ориенталним менталитетом, клеветала је Црну Гору и плела је противу ње интриге код Великих Сила, најприје током 1914. и 1915., затим у изгнанству. Због тих интрига, Црна Гора је 1914. и 1915. била лишена потпоре Савезничке. За све вријеме, званична је Србија сматрала Црну Гору као супарника у законитом наслеђу бивших турских, а тако и бивших аустроугарских земаља. Због тога, она није презала ни од каквих средстава за уништење Црне Горе; због тога је она починила и ова најновија насиља по Црној Гори, због којих је у земљи настала ова страховита анархија.

Исто онако, као што је 1914. и 1915. званичној Србији пошло за руком да злоупотреби наклоност коју су Велике Силе указивале Србији, и да обмане високе владе тих сила; исто тако је успјела и данас да код истих Сила изазове пометњу у погледу данашњег унутрашњег стања у Црној Гори, мада је то стање чисто и јасно. То доказује и одлука Врховног Савјета Савезника, у погледу представника Црне Горе на Конференцији Мира.

Кр. Влада није у стању ни на који други начин протумачити данашње држење Великих Сила према Црној Гори; држање, које је у очигледној противности са свечаним обећањима истих Сила. Немогуће јој је протумачити друкчије тај факт да Велике Силе трпе, и да, донекле, и одобравају, ма и прећутно, насиље које Србија врши према Црној Гори, јединој од свих у европских држава која је могла остати неутрална али која се је драговољно ставила на страну Савезника а да није за то поставила икакав услов и да није претходно захтјевала икакву гаранцију за себе.

2. Ситуација у Црној Гори је јасна. Није било никакве револуције, већ је Србија покушала да једним завојевчким актом уништи суверенитет Црне Горе.

Због свих горњих разлога, Кр. Влада сматра за своју дужност, како према својој земљи тако и према Савезницима, да изнесе и протумачи каквог су карактера ти догађаји која су се одиграли у Црној Гори, и који, по мишљењу влада Великих Сила, треба да буду расвијетљени.

Пошто, послје закљученог примирја, трупе аустријске напустише нашу земље, уђоше у њу србијанске трупе, а да се ико није противно њихову уласку. Уз њих су ишле бадне агената и агитатора. Ти агенти су просули у народ

на хиљаде брошура и памфлета којима је била циљ да изазову мржњу противу Краља Николе и Црне Горе. Трупe србијанске и комитације вршиле су моралан и физички притисак на народ, а у корист Србије и србијанске династије.

Послије трогодишњег заточења, црногорски народ налазио се у великој биједи; стање пак чиновништва и чиновничких породица бијаше још мучније. За три пуне године оне не добијаху ни једне паре из државне касе. Интриге и клевете србијанске код савезничких влада имале су, на жалост, успјеха, и, услед тога, црногорска влада бјеше лишена средства којима би олакшала биједу народа који бјеше остао у земљи. Белгији и Србији, међутим, била је та потпора омогућена.

Званична Србија нарочито је ишла за тим да интригама и клеветама онемогући да се пошље помоћ.

Искоришћавајући, на тај начин, крајњу биједу Црногораца у Црној Гори, којима Кр. Влада није била у стању да пружи потпоре, званична Србија је преко свога Црвеног Крста вршила корупцију међу Црногорцима док бијаху заточени у концентрационим логорима аустроугарским. Помоћ је давана само онима који пристадоше да буду њени агенти. За врбовање својих агената, она се служила шта више и аустриским чиновницама. У оним концентрационим логорима, у којима Србијанци и Црногорци бијаху заточени заједно, србијански Црвени Крст и њихови агенти потплаћивали су аустриску управу и стражаре логора да тероризирају Црногорце који не хтјеше пристати уз Србијанце; али Црногорци, крај све своје биједе, не дадоше се тијем задобити и и преварити.

Србијанске трупе и агенти послужили су се у пропаганди истим нечвјечним средствима и при свом уласку у Црну Гору. Неколико од тих агената бјеху дошли и из Француске. Црногорска влада бјеше предвидјела што званична Србија намјерава учинити Црној Гори, те бјеше умолила француску владу да не потврђује пасоше црногорским поданицима без претходне пријаве црногорској влади. Француска влада се повољно одазвала тој жељи црногорске владе. Али ипак сви они агенти нађоше пута и начина да слободно изиђу из Француске. Свакако су србијанске власти и посланство и овом приликом умјели изиграти обећање француске владе. У исто пак вријеме, док је тим агентима србијанским успјело да се из Француске упуте у Црну Гору, дотле је црногорским чиновницима, који бјеху избјегли и Француску и који се жељаху вратити у своју земљу, одбијена потврда пасоша.

У рукама тих агената налазила се и налази се она помоћ коју су Савезници племенито били намијенили народу црногорском. Србијански агенти чинили су праву уцјену с том потпором, дијелећи ју само онијема који написмено даваху изјаве да одобравају србијанска насиља. Тако исто, ти србијански агенти исплаћиваху плату за три протекле године само онијем чиновницима који изјавише да пристају уз Србију. Најбољи доказ овога насиља јесте то, што су многи од оних официра, који бјеше приморани да се закуну на вјерност краљу Србије, изјавили својим друговима који не хођаху погазити заклетву: „Опростите, браћо, присиљени смо да то учинимо, да би тијем спасли жену и дјецу од глади.“

Пошто је тај корумптивни и силеџијски систем успио да заведе један дио становништва, србијанске власти кренуше да изведу главну тачку одређенога им програма. Издава је наредба за „изборе“ за т. зв. „Велику Народну Скупштину“, којој је имала бити циљ „да ријеши судбину Црне Горе“, као

што каже односни декрет. Тај декрет о изборима потписале су три личности које не представљају никакву власт у Црној Гори; двојица нијесу ни поданици црногорски: Светозар Томић, инспектор у министарству просвјете у Србији, а у посљедње вријеме шеф за пропаганду противу Ц. Горе у србијанском министарству спољних послова и г. Петар Косовић, гимназијски професор у Србији.

Је ли потребно и помињати, да избори уопште нијесу ни обављани, и да су „посланици“ просто именовани од србијанских власти! Без икаквих других доказа, доста је навести то, да нико од угледних политичких личности у Црној Гори није учествовао у „Великој Народној Скупштини“. Па и таква „Велика Народна Скупштина“, скупљена на тај и такав начин, није друкче но под силом и под притиском примила одлуку да се династија збаци и да се Црна Гора присаједини Србији те да посад има сачињавати само једну област Србије. Цио „сазив“ ове Скупштине није трајао дуже од пола дана. Локал, у којем је засиједала, био је опкољен коматацијама који, с бомбама у рукама, захтијеваху да се изгласа та одлука која је донесена из Србије, готова, наштампана.

Затим је постављен „директориум“ од пет чланова, са задатком да „ликвидира све ствари црногорске“. Лица која сачињавашу тај директориум никада нијесу играла никакву улогу у политичком животу Црне Горе. Тројица од њих бјеху 1908. осуђени на робију зато што су из Биограда доносили бомбе на Цетиње и зато што су судјеловали у завјери коју властодршци србијански бјеху организовали да убију Краља Николу и да изазову револуцију у земљи. Четврти члан директориума је готово неписмен, а пети је студент биоградског универзитета, без икаквих испита. Сва петорица су, разумије се, плаћени агенти србијанске владе.

Пошто је на такав начин, саслушана »воља народа«, србијанска влада опозва свога министра акредитованог код краља, изјављујући да је мисија тога министра завршена, јер »уједињење Црне Горе за Србијом јесте свршен чин“. У исти мах, регент Србије примио је „Круну“ црногорску из руку неколицине агената, плаћеника његове владе, којом је приликом рекао да он то чини „дубоко тронут“. Ми добро разумијемо ту тронутост Његова Височанства принца регента; он је био свјесан тога, да овијем актом покушава не само отети круну с главе свог дједа, него лишити читав један народ свих оних права која су стечена на бојним пољима и која су му санкционисана међународним уговорима; њему није било непознато да су такви поступци вршени у срдљем вијеку; најпослије сјетио се је и тога да су краљ Црне Горе и Црногорци били први који се 1914. бјеху дигли у одбрану Србије и да су једино Црногорци 1915. спасли србијанску војску.

Када је од званичне Србије, т. ј. од принца регента и његове владе, извршен тај акт насиља, они онда широм бијела свијета објавише то — као одлуку црногорског народа! У званичним нотама, упућеним савезничким и неутралним владама, они тражаху штавише и признање свом недјелу. У почетку се трудише да у својим комуникацијама тај атак представе, не као одвратно злочинство, већ као закониту одлуку црногорске уставне власти, а послије, покушаше да то представе као револуцију.

* * *

На реду је сад да испитамо карактер тих догађаја који се у потоње вријеме одиграше у Црној Гори.

Велике промјене које се тичу суверенитета и владавине у једној држави, могу се извршити само на ова три начина: или законским путем, или превратом (револуцијом), или усљед рата. Промјене, које се десеше у Црној Гори, морале су се дакле одиграти на један од та три начина.

Јесу ли се одиграле законским путем?

Према Уставу црногорском, једино Народној Скупштини припада право да одлучује питања о којима је рјешавала „Велика Народна Скупштина“, т. ј. питања која се тичу промјене династије и сједињења Црне Горе са којом другом земљом. Народна Скупштина бира се општим гласањем и сазива се, исто као у свакој парламентарној земљи, указом владаревим.

Скупштина, која је узела да рјешава о судбини земље, није била таква. Србијанска влада је добро знала да законито сазвана Скупштина не би закључила оно што она жељаше, и због тога је прибјегла том другом средству: створила је „Велику Народну Скупштину“. Међутим, ни по Уставу, ни по осталим земаљским законима, таква установа уопште и не постоји, а још мање може она бити сазвана да одлучује о судбини државе. По србијанском Уставу, у Србији постоји: Народна Скупштина и Велика Народна Скупштина. Она прва има само законодавну власт, а ова друга уставотворну. Напротив, у Црној Гори само Народној Скупштини припадају обе те власти, т. ј. законодавна и уставотворна.

Србијанска влада, у жељи да сакрије праву вољу црногорског народа, хтјела је избјећи да води преговоре о уједињењу са једином два мјеродавна фактора: са Краљем и са Народном Скупштином, и због тога је хтјела да власт Народне Скупштине пренесе на тобожњу „Велику Народну Скупштину“. Установљавајући у Црној Гори „Велику Народну Скупштину“ као уставотворну власт, србијанска влада је проширила над Црном Гором у исти мах и суверенитет Србије и њен Устав. Она је, дакле, то учинила прије него је црногорски народ, ма и на онако фалсификован начин, могао то својом слободном вољом одобрити.

На тај начин, дакле, још прије него је „Велика Народна Скупштина“ уопште и била сазвана, Србија већ бјеше, мада само привремено, уништила суверенитет државни, тијем што је, као опуномоћеник Савезника, погазила Устав црногорски и замијенила га србијанским Уставом. Без те претходне злоупотребе од стране званичне Србије, не би „Велика Народна Скупштина“ могла бити ни сазвана нити би могла донијети онаква рјешења.

Према томе у државном бићу Црне Горе није извршена законитим путем никаква промјена.

На реду је да видимо, јели промјена извршена неком унутрашњом револуцијом?

Није! У Црној Гори није било какве револуције, нити државног удара од које год политичке партије.

Да нека група или партија може дићи револуцију, неопходно јој је потребно да располаже материјалном силом да би своје мишљење могла наметнути присталицама постојећег законитог стања. У Црној Гори пак није било такве силе због трогодишњег заточења и због тога што Аустријанци бјеху потпуно разоружали становништво.

Правило је у историји свих савеза, да један савезник, не само да поштује суверенитет другог савезника, него да му га, по потреби, и брани свом силом. Тако француска војска, која бјеше послана у Италију, и италијанска која бјеше послана у Француску, имале су да врше оне исте дужности као

и војска дотичне земље. Војска француска имала је у Италији исту дужност као и војска италијанска, т. ј. да брани сигурност Италије и споља и изнутра. Тако исто и италијанска војска, одаслана у Француску. Србијанске, пак, трупе заузеле су Црну Гору, у извршењу мандата повјереног им од Савезника. Те су трупе, према том, морале не само поштовати суверенитет земље и њен законски поредак, него су је, у исти мах, имале и бранити, како од страног тако и од домаћег непријатеља. Да је то било тако, не би се никад ни од чије стране могао извршити државни удар, јер би то савезничке трупе у земљи биле спрјечиле.

Од онога часа кад су србијанске трупе, под командом шефа Источне Армије ступиле у Црну Гору као савезничка војска, од тог часа је свијем Савезницима пало у дужност да бране суверенитет земље и њен законски поредак. Сви они који би хтјели рушити тај суверенитет и тај поредак, већ самим тим актом дошли би у сукоб са свима Савезницима. Они би морали бити довољно јаки да би могли присилити Савезнике, браниоце суверенитета и законског реда, да пристану на ново стање сторено државним ударом или револуцијом.

Изази, да у Црној Гори нити би могло бити каквог државног удара, нити револуције која би оборила присталице законитог стања, што не би прије тога били побијеђени сви Савезници и њихове војске у Црној Гори.

Ситуација је данас у Црној Гори један парадокс. Присталице новог стања ствари, дакле непријатељи суверенитета земље и законског поретка не само што нијесу у сукобу са Савезницима, са браниоцима нашег суверенитета и законског реда, него своју снагу и моћ штавише црпе од Савезника т. ј. од Србијанаца.

Јасна је дакле ствар, да промјене, које су настале у Црној Гори, нијесу произишле из неке револуције. А већ напријед смо видјели, да промјене нијесу настале ни законским путем.

Питање је сад, да ли се одиста и стварно извршила каква год промјена у животу Црне Горе?

Према ономе, што је досад изложено, дало би се закључити да никаква измјена није извршена. У ствари, пак, има измјене. Законити представници земље насилно су спрјечени да врше власт. У том погледу, Црна Гора се још увијек налази у истом оном стању у коме се је налазила за вријеме аустријске окупације. Има само једна разлика, а та је у овом: Аустријанци су, као што то налажу принципи међународног права, сматрали Црну Гору, исто као и све друге запосједнуте земље, дакле и Србију, као државе које још и даље постоје. Они пак који је данас држе запосједнуту не мисле тако.

Црногорски народ није, дакле, извршио никакву промјену у земљи, нити законским путем нити превратом (револуцијом), него су је извеле савезничке, тачно речено србијанске трупе, и то, насиљем.

Поменули смо већ да се дужност једне савезничке војске која ступа у у савезну земљу састоји у томе, да брани суверенитет те земље и законски поредак у њој. У нашем случају, србијанској војци била је дужност оно исто што и војсци црногорској, Међутим права једне савезничке војске нијесу иста као права црногорске војске. Савезничка војска ни у ком случају нема то право да може изазвати преврат (револуцију) против постојећег стања у земљи. Међутим то право потпуно припадаје војсци црногорској.

Кад савезничка војска дигне буну противу постојећег законског стања, та се војска не може назвати „револуционом“ војском. Њено право име јест: непријатељска војска. Насиље, које данас притиска Црну Гору, ни у чему се не разликује од насиља које је по земљи вршила аустријска окупациона војска. Има само једна разлика, а та је: непријатељ не би никад извршио коначну анексију, прије но што би се закључио мир, — као што је то учинио један од Савезника.

Логичан је, дакле, закључак да суверенитет Црне Горе нити је уништен законским путем, т. ј. вољом народном, нити револуцијом, него насиљем једнога од њених Савезника, и то, ратом — који, и ако не постоји формално, постоји фактички.

Да анексија Црне Горе није извршена вољом народа црногорског — нити законским путем, нити револуцијом — већ посредством завјере, коју је званична Србија унапријед удесила, доказује то и чувена Крфска Декларација од 20. јула 1917. У том часу је председник србијанске владе, г. Пашић, уз својеручан потпис, у 9. чланку те декларације, прокламовао присаједињење (анексију) Црне Горе Србији. Она је то учинио а да није претходно о том питао одобрење и добио овлаштење од црногорског народа т. ј. законитих му му представника.

3. Питање о заступању Црне Горе на Конференцији Мира.

Врховни Савјет Савезника донио је ово рјешење у ствари заступања Црне Горе на Конференцији Мира:

Црну Гору ће заступати један представник; што се пак тиче тога како ће тај представник бити одређен, то ће питање бити ријешено тек кад буде развијена политичка ситуација те земље.

Исто онако као што је, услед србијанских интрига, држање Великих Сила према Црној Гори било изузетно и неправедно у току самога рата, тако се и на самој Конференцији Мира према Црној Гори учинио изузетак. Одређен јој је само један представник, а свијем другим државама, које узеше активног учешћа у рату, без обзира на војну снагу којом су располагале, додијељена су по два представника. На тај начин, Црна Гора је уврштена међу оне државе које нијесу ништа друго учиниле но прекинуле дипломатске односе са Њемачком. Могуће је да је то учињено стога, што је Црна Гора све жртвовала за општу ствар, а да себе није претходно осигурала икаквим уговорима.

Услед те одлуке Врховног Савјета, у питању заступства Црне Горе на Конференцији Мира, хаос, у који је Црна Гора бачена, не својом кривицом, постао је још већи. У самој ствари, пак, питање о заступању Црне Горе, је просто јасно.

Члан 7. Устава каже: Краљ заступа земљу у свима односима са другим државама.

Краљ Никола није престао бити Краљ Црне Горе. Признају га све Велике Силе. Ми смо већ показали да се у Црној Гори није ништа десило по чему би се могло закључити да је Краљ Никола престао бити владар црногорски.

Дакле, само он и његова влада, имају то право. Они би га имали и у том случају, кад би били у Црној Гори, у непосредној вези са Народном Скупштином.

Данашња влада, додуше, није произишла из Народне Скупштине, јер то не би било ни могуће, пошто број народних посланика, који се јануара 1916. бјеху спасли у иностранство, није био довољан за потребни кворум. Али то ипак не смета ни у чему да је данашња влада законита. И Краљ Белгије Алберт, владао је тако, за три године, без парламента.

Но, ево још један доказ: претпоставимо да су се краљ и влада вратили у Црну Гору, и да је Скупштина распуштена, те да су се избори имали извршити баш у оном часу кад је требало одредити представника Црне Горе за Конференцију Мира. Она влада, која је распустила Скупштину и наредила нове изборе, још не ужива повјерење Скупштине, из тог простог разлога што та Скупштина још не постоји. Пита се сад: бише ли у том случају краљ и његова влада, без повјерења Скупштине, могли одредити представника? Свакако, да би могли. Ствар стоји тако исто и са данашњом владом. Ова влада још нема повјерење Скупштине, али то није доказ да га неће ни добити. Устав Црне Горе у том погледу јасно казује, у члану 75:

„У случају ако је сигурност земље у опасности, а Народна Скупштина не може бити сазвана. Краљ има право да, на приједлог Министарског Савјета, предузме све потребне мјере за очување сигурности земље, и овако издане наредбе имаће силу законску. Чим се састане Народна Скупштина, те изузетне наредбе биће јој поднесене...“

У осталом, у томе факту, што данашња влада још нема повјерење скупштинско, нема кривице владине. Влада је у своје вријеме искала рестаурацију земље и повратак у Црну Гору. Рекли смо да су Велике Силе одложиле тај час. Жаљења достојни догађаји, који се одиграше у земљи, и наред у унутрашњости, јесу резултат тога. Велике Силе су у стању, само ако хтједну, за неколико дана отклонити тај наред и рашистити унутрашњу ситуацију, тијем, што ће испунити обећања која су задале Црној Гори, т. ј. што ће рестаурирати земљу.

Поменути поступком, право Црне Горе, да буде заступљена на Конференцији Мира, је, тако рећи, уништено. Ево су већ два мјесеца откако је Конференција почела свој рад, а црногорска делегација још није позвана; међутијем у њој учествују заступници чак и оних народа који су само прекинули дипломатске везе са Њемачком.

Кр. Влада моли Конференцију Мира да у овом питању дадне доказа о правичности према Црној Гори и њеном народу, који је имао издржати толико горких искушења, т. ј. моли да јој Конференција призна право на два представника и да их одмах позове да узму удјела у Конференцији како би могли бранити права и интересе Црне Горе.

4. Неоправдан захтјев србијанске делегације на Конференцији Мира.

Пошто је осуђено насиље које је званична Србија починила, њена делегација на Конференцији усудила се је поставити Конференцији Мира још и захтјев: да народ у Црној Гори плебисцитом изрази своју вољу. Кад би се примио тај приједлог србијанске делегације, то би значило

не само одобрити цио низ злочинства које је званично Србија починила према Црној Гори, него би то значило учинити још једно, онакво исто одвратно злочинство.

Плебисцит се може вршити само у земљама које нијесу још ни аутомне, а не у Црној Гори која је суверена држава.

Устав Црне Горе тачно предвиђа: од кога, кад и на који начин црногорски народ има право да буде консултиран т. ј. да буде позван на изборе.

Црна Гора је независна држава, исто као и Србија, Белгија, Грчка и т. д. Зар би Србија пристала на то да јој Конференција Мира наметне плебисцит којим би народ у Србији изразио своју вољу, да ли жели монархију или републику? Свакако да службена Србија не би на то пристала, јер то не допушта суверенитет земље. Зар није та иста Србија, од Аустроугарске јој добачену рукавицу подигла само зато, што није могла допустити да аустријски чиновници на њеном земљишту спроведу истрагу због убиства арцидуке-наследника.

Мада то влада Србије никад не би допустила, кад је у питању њена земља, она ипак свим средствима иде за тим да то право слободног самоопредјељења узме од осам милиона Југословена. Влада Краљевине Црне Горе мисли да није потребно обраћати пажњу Великих Сила — јер оне су то свакако и саме већ сазнале — на незадовољство које је овладало земљама југословенским, баш због те амбициозности Србије, која хоће да им наметне свој суверенитет и своју династију, као и због тога, што им Србија не да да слободно донесу одлуку о томе какву желе имати форму владавине.

Одазвати се приједлогу србијанском о плебисциту у Црној Гори, значило би исто што и уништити њен суверенитет.

Према томе, Влада Црне Горе је увјерена да Конференција Мира неће поклонити пажњу том приједлогу србијанском, но да ће с презрењем прећи преко њега.

Париз, 5. марта 1919.

CRNOJEVIĆ
ЈОВАН С. ПЛАМЕНАЦ,
Предсједник Министарског Савјета,
Министар Спољних Послова,
Заступник Министра Унутрашњих Послова.

II.

Улога Црне Горе у Свјетском Рату.

1. Како је и зашто је Црна Гора ушла у рат.

Прије овога рата, исто као и у часу кад је рат оглашен 1914., Црна Гора није била никаквим уговором везана ни за Србију, ни за коју другу државу. Била је слободна да је могла у овом судбоносном рату остати неу-

трална; што није био случај са Србијом и с Белгијом, јер оне су биле нападнуте. Па не само то, но аустриски посланик на Цетињу, г. Ото, бјеше у јулу 1914. понудио Црној Гори, у накнаду ако остане неутрална, разне економске, финансијске и територијалне накнаде, на првом пак мјесту, Скадар. О тим повудама аустриским бише обавијештени представници Француске, Велике Британије и Русије на Цетињу. Од првога часа Црна Гора се ставила на страну Антанте. Међу свијем државама великог Савеза, једино Црна Гора није, ни Србији ни Великим Силама, постављала никакве услове за своје ступање у рат. Црна Гора је, међутим, у том часу могла себи осигурати своју будућност, под најбољим условима, само да се је претходно погађала са Савезницима. Савезници су врло добро, знали колико вриједе изванредне услуге, које би Црна Гора била у стању учинити Савезу; оне неочењиве услуге, којима ће се користити србијанска војска нарочито концем 1914., затим приликом свога несрећног повлачења 1915.

Да видимо, како се Црна Гора држала у току овог рата.

Вратићемо се на почетак, т. ј. на познати ултиматум Аустрије Србији.

Чим је Н. Пашић, предсједник Владе, обавијештен био о ултиматуму, он га је одмах саопштио црногорској Влади. То бјеше јула 1914.

Три сата послје тога, г. Пашићу је стигао овај одговор црногорске Владе:

Тешко је одговорити, какав одговор да се да Аустроугарској. Наше је мишљење да у свему ваља послушати савјете Русије. У сваком случају Црна Гора ће, данас као и вазда, дијелити са Србијом и добро и зло. Ваша судбина и наша је.

Истог дана, г. Пашић је телеграфски упитао црногорску Владу:

Може ли Србија, у случају сукоба са Аустроугарском, рачунати на братску и неограничену помоћ Црне Горе?

Истог дана, г. Пашићу је на то питање стигао одговор:

Србија може рачунати на братску и неограничену помоћ Црне Горе, како у овом, по српски народ критичном часу, тако и у сваком другом.

Сјутра дан, Престолонаследник Србије Александар, захвалио је свом дједи, Краљу Николи, на његову држању и на безусловној помоћи коју су, он и Црна Гора, понудили Србији.

У телеграму, којим је Престолонаследнику одговорио, Краљ Никола поручује, између осталог:

Моји Црногорци су већ на граници, спремни гинути на бранику наше заједничке и свете ствари.

Очевидна је ствар да се Црна Гора придружила Србији од самога 24. јула 1914. т. ј. још прије но је могла знати, да ли ће Русија, Француска и Велика Британија ући у рат. Непобитна је чињеница да је Црна Гора, дјелајући овако из чисте љубави према Србији, пошла путем веома опасним по свој опстанак. Црна Гора је званично објавила рат Аустроугарској 8. августа 1914. а послје неколико дана Њемачкој. Тако исто је и идуће године, 15. октобра 1915., црногорска Влада преко србијанског посланика у Софији, објавила рат Бугарској, и овим ријечима тај свој поступак образложила:

Црногорска Влада овај подли напад Бугарске на Србију сматра исто као да је уперен и на Црну Гору.

Ставивши тако на расположење све што су народ и земља били у стању дати за заједничку ствар, црногорска Влада не само што је пропустила осигурати будућност земље, него се није снабдјела ни најпречим потребама за рат, нити је од Савезника тражила неопходно јој потребну помоћ за исхрану и за ратни материјал. То је ваљда и био један од узрока због кога је Црна Гора била напуштена сама себи за вријеме ратовања у 1914. и 1915.

За то вријеме, Србији су остављене слободне руке да плете интриге које још ни данас нијесу престале, а којима је био циљ да забрише Црну Гору са мапе Балкана. Зар да овако несечичан акт самопожртвовности доведе Црну Гору, ако не до њене пропасти, а оно до овог тешког стања у коме се данас налази! Да је Црна Гора имала мање повјерења у онога, ради кога је ушла у рат, и да је своје право обезбиједила уговорима, свакако да њено стање не би било овакво, какво је.

2. Што је Црна Гора у овом рату учинила за општу ствар Савезника.

Црна Гора је мобилизовала све своје људе од осамнаесте до шездесет треће године, што чини 47.000 војника, од којих 43.000 бораца. (Сагласно старим обичајима, Муслимани нијесу обавезани вршити војну службу.) Да би се спровело јединство команде, црногорска Влада је искала од владе Краља Петра да јој одреди извјестан број официра који би сачињавали главну команду црногорске војске. На тај начин су црногорску Врховну Команду сачињавали искључиво србијански официри. На челу им је био, и то, тачно од августа 1914. до јуна 1915., србијански ђенерал Вожа Јанковећ, као шеф ђенералног штаба. Послије га је замијенио србијански ђенералштабни пуковник Петар Пешић, данас ђенерал у србијанској војсци.

Црногорска је војска чинила, дакле, саставан дио србијанске војске, т. ј. њено лијево крило. Кретање црногорске војске вршено је свагда према инструкцијама србијанског ђенералног штаба, који је своја наређења издавао србијанским официрима који сачињаваху црногорску Врховну Команду. Под тим околностима црногорска је војска учествовала у свима операцијама србијанске војске, од августа 1914. до септембра 1915.

Офанзиву на Сарајево предузео је 1914. одред који, већим дијелом, сачињаваху чете црногорске. Осим тога, сви успјеси србијанске војске у том времену, подједнако припадају и црногорској војсци. Без судјеловања црногорске војске, отпор Србије био би немогућ. Србија би, без црногорске војске, још 1914. била заузета од аустроугарске војске. Ево доказ:

Зна се да је аустроугарска војска, под командом ђенерала Поћорекa, у јесен 1914. предузела ону велику офанзиву противу Србије. Биоград и велики дио Србије биме тад заузети. Србијанци морадоше устукнути пред бројно надмоћнијим непријатељем. У истом времену црногорска војска борила се не само на својим границама, него и у Босни, па штавише и на земљишту Србије. Црногорска је војска стојала пред најмање два непријатељска војна корпуса. Зна се да се повлачење Србијанаца убрзо претворило у побједну контра-офанзиву и, затим, у потпун пораз аустроугарске војске. А сад да поближе испитамо узроке тог изненадног обрта.

Треба прије свега, имати на уму ово: за своје успјехе у почетку т. ј. за заузеће Биограда и великог дијела Србије, аустроугарска војска има да

захвали само својој бројној надмоћности. У исто то вријеме Руси се побједоносно појавише на Карпатима, те је због тога аустроугарска команда од оних својих корпуса, који војеваху у Србији, одвела два корпуса и упутила их на Карпате. Услед тога је на србијанском војишту војна снага била бројно изједначна и тако је српска побједа била омогућена. Рекли смо већ, да су против Црногораца стојала најмање два аустриска корпуса. Јасна је дакле ствар: да Црна Гора, као савезник Србије, није учествовала у рату, не би 1914. у опште ни било србијанске побједе над аустроугарском војском. Да Црна Гора није учествовала у рату, Аустрија не би морала из Србије пуцати два своја корпуса на Карпате, и због тога изгубити битку у Србији, јер би јој била на расположењу, да на Карпате пошље, сва она војска што бјеше према Црној Гори и њеној војсци (најмање два корпуса).

Доказ, да су заиста бар два корпуса била против Црногораца, ми смо узели из једног службеног акта србијанског. Априла 1915., у својој дневној наредби, упућеној црногорским командантима, србијански ђенерал Божо Јанковић говори о непријатељској војсци, о позицијама јој и бројном стању: он вели, да цјелокупан број непријатеља према Црној Гори износи 63.000 војника. У истој наредби, ђенерал вели да му је тако саопштено од стране србијанског ђенералног штаба. Не треба, међутим, никако губити из вида да је то вријеме на србијанско-црногорском фронту владало затишје, и да се аустроугарска војска у Галицији налазила у веома тешком стању. И према томе, лако је оцијенити колики је био број аустроугарских војника који се у почетку рата, у јесен 1914. налажаху на нашем фронту, а тако исто и у вријеме офанзиве.

Међутим нарочито у јесен и концем 1915. Црна Гора је играла значајну улогу. Зна се да су, почетком октобра те године, Србију напали на главном фронту Аустро-Нијемци, под Макензеновом командом, а с леђа Бугари. Тад је ситуација била најкритичнија. Ево како те часове описује ратни дописник Ферри Пизачи који је пратио србијанску војску (Ferri Pisani, „Le Drame Serbe“, Paris 1916, page 104):

Међу свијема Балканцима, једино су се Црногорци одазвали повлику своје браће из Србије...

Стање изгледаше очајно. И најсрчанији би се поколебали. Само Црногорци кликнуше: „Ево нас!“

Црногорци су, с правом, могли рећи: „Ми смо без игде ништа. Аустријске лађе нам блокирају обалу. Немамо ни хљеба, ни фишека, ни одијела. Привуђени смо да војнике одијевамо у старо одијело ватрогасаца, што нам их је даровала Француска. Нема нас до неколико хиљада. Што вам можемо ми помоћи?“ Умјесто да су тако говорили, Црногорци су потекли у помоћ. Историја ће имати о томе да води рачуна.

Као што смо видјели, Србија је, због пасивности балканских народа, остала потпуно усамљена.

Међутим Аустро-Нијемци јој припремаху пропаст страховитију но ону од 1915. Макензенов план бјеше да од сваке стране одсијече србијанску војску па да ју зароби. Бугари су имали пробити источни фронт у Македонији, код Велеса и Скопља, и продријети до Призрена; Аустријанци су имали пробити фронт на западу, т. ј. фронт црногорски.

Бугари су свој задатак извршили: пробили су србијански фронт, узели Велес, Скопље и Тетово, и тијем пресјекли одступницу србајанској војсци преко Македоније. Још је само требало да су и Аустријанци постигли такав успјех на фронту црногорском, па би Макензенев план био потпуно успио. Да је црногорски фронт био пробијен, цјелокупна србијанска војска била би — роб и гроб.

У том циљу предузео је непријатељ офанзиву на цијелом црногорском фронту. За скоро три мјесеца су Црногорци имали крваве борбе са Аустријанцима, и одржали свој фронт да не буде пробијен. Службени извјештаји говоре о том рјечитије но свако друго тумачење, а те извјештаје су писали србијански официри у Врховној Команди. (Те извјештаје, мада нијесу потпуни, саопштавамо у додатку првом, који слиједи овом меморандуму).

На тај начин обезбијеђена је србијанској војсци одступница преко Црне Горе. Сљедећи телеграм показује од каквог је огромног значаја била ова црногорска акција за спас србијанске војске. Тај телеграм је, новембра 1915., генералисим србијанске војске, војвода Путник, преко србијанског генерала Пешића упутио црногорском генералу Јанку Вукотићу, и он гласи овако: „Успјете ли да зауставите непријатељско продирање, Црна Гора је одужила дуг Српству“.

То дјело црногорска војска је и извела; то је дјело још величанственије кад се узму у обзир изванредно тешке околности у којима се налазио народ и војска Црне Горе, без муниције, без хране, без одијела.

Ваља имати на уму, да се наша малена војска борила на фронту од 300 километара, од којих 90 на србијанском земљишту.

Црна је Гора имала губитака у овом рату: 11.000 мртвих (погинулих у борбеној линији и умрлих у заточењу) и 8.500 рањеника.

Кад се сви ти догађаји узму у праведну опјену, излази то, да већи дио србијанске војске има једино црногорској војсци захвалити свој спас и свој опстанак послје катастрофе од 1915.

3. Што су Савезници учинили за Црну Гору године 1914. и 1915.

Током 1914. и 1915. године, црногорска војска бјеше лишена свега што је потребно војсци којој предстоји дуга борба. Црногорски војник није имао ни одјела, ни обуће, ни хране. У самом народу стање је било такво исто. Црна Гора је, у ствари, сиромашна земља која се својим производима не може хранити дуже од шест мјесеца, све пак остало мора увозити са стране. За вријеме рата Црна Гора је имала да се брине и за исхрану 40.000 избјеглица из Босне и Херцеговине. Тај број чини десетину становништва Црне Горе. Теже је било Црној Гори то питање, но Француској или Италији питање о исхрани четири милиона душа. Од августа 1914. до јануара 1915. Црна Гора је примила од Савезника 9000 тона разновременог материјала за војску и народ: брашна, кукуруза, ориза, есенце, одијела, обуће и т. д. Међутим, за толики размак времена, требало је 15.000 тона само брашна војсци за хљеб.

За све вријеме рата црногорски војници нијесу добијали потпуно војничко одијело. Само су рекрути добили одијело које је послано из Париза, из ватрогасних магазина. Али ни то одијело није било потпуно, јер неко примаше само капут, неко само панталоне, а неко само кошуљу. Раздијељено је 9000 огртача на 47.000 војника, т. ј. на петорицу или шесторицу по огртачу, да се њим огрћу по реду.

Све скупа, цијела помоћ Савезника Црној Гори, за све вријеме од августа 1914. до јануара 1916., бјеху 9000 тона намирница.

Истина је да су, осим тога, Савезници давали финансијску помоћ која се састојала у том, што је сваки војник добијао по један франак и 50 сантима дневно. Та је помоћ издавана Србији а Србија ју је исплаћивала у динарима, чија се је вриједност дизала и падала између 120 и 140 динара за 100 француских франака. Влада Србије није никад хтјела изјаснити се откуда и од кога долази та субвенција. Изгледа да је она, још у самом почетку овог рата, унапријед примила крупну своту новца за рачун обавдије државе, а да није претходно о том обавијестила црногорску владу. Влада Србије никад није тачно одредила дио тога дуга који има припасти нашој држави. Напоменути је и то, да три потоња полумјесечна obroка нијесу уопште ни исплаћена.

Разумљиво је да је под оваквим околностима материјално стање црногорске војске било веома тешко. То стање је постало несношљиво у новембру и децембру 1915. кад је на Црну Гору пало још око 130.000 србијанских војника и избјеглица.

Све је реквирирано за њих, све до потоњег залогоја хлеба. Показаћемо, према службеним извјештајима једног одреда наше војске (в. додатак други), какво је тада било стање наших војника.

Међутим, нестајаше муниције, исто као и одијела и хране.

у свему, Црна Гора је, у почетку рата, имала 47.000 војника бораца и небораца, подијељених у пет дивизија, 60 топова свих калибара, од којих само 10 модерних, и 42 митраљеза система Максим.

Пјешадија бјеше наоружана са 32.000 пушака репертирки (Московски), којима се служи руска војска, 8.000 Маузерки, заплијењених у Балканском рату, и 9.000 старих пушака са једним метком и црним барутом. Све то оружје било је већ употребљавано и било је веома оштећено у два претходна балканска рата.

Наоружање црногорске војске није се, тако рећи, на у чему измијенило у току цијелога овог рата; једина принова састојаше се у неколико батерија старог система (Дебанжови топови), које је Србија послала, и 36 митраљеза, купљених у Француској. Интересно је напоменути да би црногорска војска, саразмјерно према осталим војскама у овом рату, требала имати 186 топова (осим тешке артиљерије) и око 350 митраљеза.

Дужина црногорског фронта била је око 325 километара.

Оружање није никад било задовољавајуће; у часу, пак, кад је Аустрија започела напад на Ловћен, наше оружје је, пред огромношћу њених средстава, постало безначајно! 8. јануара 1916., на дан кад је извршен јуриш на Ловћен, ту позицију је, у ствари, бранио 21 топ, од којих само 4 бијаху модерна. За те топове није било више но 1562 шрапнела, таман доста за паљбу од неколико минута. Ово су наводи из службених извјештаја којима

не могу протаврјечити србијански официри, чланови наше Врховна Команде. Аустријанци пак... они удараху на Ловћен са 400 модерних топова. Да наведемо тек узгред, речи г. Клемансоа, објављене јануара 1916. у његову листу „l'Homme Enchaîné“, у чланку под натписом „Јединство акције“:

Ловћен, наоружан предисторијском артиљеријом, мирно је чекао да ко дође и да га узме.

У осталом, ми Французи, који смо тако пуни милосрђа према Србијанцима, шта смо учинили за Црногорце?...

4. Зашто су и на који су начин Савезници напустили Црну Гору у то вријеме.

Црногорска влада је непрекидно тражила од Савезника помоћи у животним намирницама и у ратном материјалу. Навешћемо неколико примјера:

Септембра 1914. бјеше француска влада послала на Ловћен један артиљериски одред са двије батерије, да бомбардују которска утврђења. Ти топови бјеху старог система (још од 1872. године) и њихово дјејство оста безуспјешно; после два мјесеца, тај одред се повратио у Француску.

Црногорска влада је почетком 1915, преко свога делегата, поново настојала код француске Владе да Ловћен буде наоружан. Октобра 1915., када су Србију напале Аустрија и Бугарска, Савезници се обратили Црној Гори са питањем: „како ће се Црна Гора држати?“ на што је Влада одговорила: „Борићемо се до потоњег, али вас молимо да нам пошљете намирница, одјела за војску и оружја, и да нам пошљете једну дивизију у помоћ“.

Црногорски делегат у Италији известио је тада Владу да ће Савезници слати хране Црној Гори. Краљ је одмах упутио народу и војсци прокламацију и саопштио им добру вијест и обећање Савезника. Тој прокламацији је, у исти мах, био циљ да појача дух у војсци и у народу. Али чим се опазило, да се ни једно од тих обећања не испуњава, дух је још већма малаксао. И сам углед Краљев почео је да слаби. (Прокламацију краљеву саопштавамо у додатку трећем).

Крај свих својих обећања црногорском делегату, Савезници нијесу ништа учинили да помогну Црној Гори. Господин Хари Ламб, предсједник енглеског друштва British Adriatic Mission, који је био дошао у Црну Гору рад исхране србијанске војске, изјавио је новембра 1915. да му је немогуће давати исхрану црногорској војсци, јер нема никаква наређења за то.

Због тога се Краљ Никола више пута лично обратио Његову Величанству Руском Цару и Његову Величанству Краљу Италије, преклињајући их да пошљу помоћ у намирницама, и дајући им разумјети да ће, ако молбе буду одбијене, Црну Гору неизбежно снаћи катастрофа.

Примјера ради саопштавамо телеграм Краљев, упућен Руском Цару:

Цетиње, 8. децембра 1915.

Традиција је моје земље и мога дома да у најосуднијим часовима наше историје апелујемо на свету Русију и њене узвишене и славне цареve.

Света ми је дужност да се још једном обратим Вашем Величанству, нашем моћном заштитнику, и да вам изложим тешко стање у коме се данас налазимо.

Моја војска, која броји до близу 50.000 војника, и у којој, по општем мишљењу, борбени дух стоји височије но агда, непоколебиво је ријешена да се држи уз мене, да се бори до краја и да своје, никад досад побијеђено оружје не положи прије но што примимо наредбу од Вашег Величанства, то јест, све до оног часа док Русија не закључи мир.

Да бисмо испунили ту своју дужност, моја војска и мој народ не ишту ништа друго до хљеба и муниције. Убрзо ће им понестати и једног и другог.

Од 48.000 тона жита, које је Ваше Величанство милостиво даровало војсци и народу црногорском, примили смо досада само око 4000 тона, од којих се сада један дио употребљава да се исхране остаци јуначке србијанске војске, која је већим дијелом, бечена на Црну Гору, а осим тога, да се исхрани велик број избјеглог становништва које бјежи и које тамани зараза.

Пријети нам глад. Једино је глад у стању осујетити нам нашу ријешеност да истрајемо до краја уз Вас и Вашу јуначку војску, у борби за уништење нашег заједничког непријатеља.

Грчка остаде неутрална; Бугарска издаде своју мајку добротворку; Србија би сатрвена, Црна Гора, која и опет оста усамљена, клинула би широм Балкана: „Хура цару и светој Русији“, као што је клицала у вријеме ваших славних предака — само Црној Гори треба хљеба.

Овим мојим гласом апелујемо, моја земља и ја, на племенитост Вашег Величанства и молимо да изволите настојати код наших моћних Савезника да нам пошљу исхрану, да не бисмо дошли у страховит положај који ће нас нагнати да због глади савијемо наше барјаке који су се поносито вили поред ваших.

Молимо, да нам се, у име савезничке дужности, помогне да очувамо наше једино добро: вјеру, част и слободу.

НИКОЛА.

Цар је одговорио овим телеграмом:

Пуним задовољством примио сам ријечи Вашег Величанства којима ми потврђујете непоколебиво одлуку да остајете вјерни својој дужности према својим Савезницима и да ћете се уз њих борити до краја.

Наредио сам Мом Министру Спољних Послова да се поновно заузме код влада у Паризу, Лондону и Риму, да се у довољној количини пошље муниције и животних намирница; на тај начин моћи ће Ваше Величанство, с помоћу Божјом, наставити славне традиције свога народа и свога дома.

НИКОЛАЈ.

По несрећи, све ово заузимање оста безуспјешно.

Савезници се ријешеше да притекну Црној Гори у помоћ, тек 6. јануара 1916. по новом календару, т. ј. на два дана пред катастрофу! Посланик Велике Британије на Цетињу, граф Салис, саопштио је 6. јануара ту одлуку Савезника предсједнику Владе, г. Л. Мијушковићу, у присуству посланика француског, италијанског и руског.

* *

Разлог оваквом резервисаном држању Савезника према Црној Гори, које је довело нашу земљу до пропасти, треба тражити у мишљењу које је вјештачки створено код некојих Савезника: да Црна Гора тобож не води рат искрено, да је у споразуму с Аустријом, и да, шгавише, постоји некакав тајан уговор између Аустрије и Црне Горе. Такве извјештаје давали су и

ширили, такве интриге плели званична Србија и њени дипломатски представници. Каква им је пак била намјера, показатељемо доцније.

На несрећу, услуге које је Црна Гора указала заједничкој ствари, и чињенице које су најбоље оповргнуле те клевете, нијесу биле довољне да привуку пажњу савезних влада на праву ситуацију наше земље. Томе су свакако допринијели крупни догађаји који се дешаваху изван Црне Горе. Међутим, једна је чињеница довољна, да покаже сву лажност и нискост тих денунцијација које су чинили службени србијански кругови.

Показали смо напријед, на који је начин црногорска војска концем 1915. спасла србијанску војску, и тим осујетила Макензенов план који је ишао за тим да принуди Србијанце на предају. Доста би било да је октобра и новембра 1915. црногорска војска устукнула пред Аустријанцима, и да је тијем слоњен фронт црногорски, па би тијем сасвијем била онемогућена одступница Србијанцима.

Је ли, послје тога, могуће и говорити о некаквој неисправности (неложности) Црне Горе, и о некаквом тајном уговору с Аустријом?

Да се потпуно збрише свака сумња у тај тобожњи, „уговор“ на којему су подигнуте све интриге и клевете противу Црне Горе, веома је потребно изнијети неке појединости.

Тај „уговор од 1907.“ објављен је 1912 г. и чим је објављен, црногорска влада га је најодсудније демантовала. Али, без обзира на то, лажност тога „уговора“ доказује се држањем Црне Горе 1908., приликом кризе коју је проузроковала анексија Босне и Херцеговине, затим 1913., заузећем Скадра од стране Аустрије, и најпослије 1914., оглашењем рата Аустрији. Уговор никад није постојао, и он није ништа друго до један гадан фалзификат службених кругова србијанских присталица њихове династије, а с циљем да компромитују Црну Гору и њену династију.

Током овог рата, поред безбројних клевета друге врсте, званична Србија се више пута служила том клеветом. Уговор је поновно објављен (и ако је постојала цензура), у „Трибуни“, органу г. Пашића, који излазаше у Нишу. Говори се чак и то, да је србијанска дипломатија, у току овог рата, извјесним савезничким владама дала преписе тог уговора.

Саопштавамо, у прилогу четвртм, текст тога уговора; увјерени смо да ће свако ко га прочита, увидјети да је то прост фалзификат.

Ево један детаљ који довољно показује лажност „уговора“: уговор је потписао граф Голуховски, муђутим уговор носи датум — за неколико мјесеци послје оставке Голуховскове! У вријеме тога датума, министар је већ био Ерентал.

Настаје питање, зашто је Србија узела такво држање према Црној Гори. Томе су, у главном, два разлога:

1. Због унутрашњих политичких криза у Србији при крају XIX. и почетком овога вијека, углед Србије знатно је пао, не само у очима страна свијета, него у свему Југословенству. Положај династије Карађорђевића, који дођоше на пријесто послје истраге Обреновића 1903., бијаше веома тежак. Зна се, на примјер, да Енглеска све донде није хтјела одржавати дипломатске везе са Србијом, док се год Краљ Петар није одлучио да из своје непосредне околине отклони убице Александра и Драге.

Међутим, углед Црне Горе, и ако малене, бијеше висок у иностранству, нарочито у Русији, а тако исто и у Југословенству. Руски Цар Александар III. називаше Краља Николу јединим пријатељем Русије.

Разумљиво је, дакле, Карађорђевићи су сматрали црногорску династију за опасну по себе, јер црногорска династија бјеше такођер поникла из српског народа.

2. Црна Гора је, исто као и Србија, српска земља. И једна и друга заинтересоване су у наслеђу земаља које до тада бјеху под Турском и под Аустроугарском. Историјска права Црне Горе преча су но права Србије, као што ће се видјети из овог меморандума кад буде ријеч о захтјевима Црне Горе. Изабацили Црну Гору из овог наслеђа, значило би да Србија остаје једини наследник. Због тога је Србија водила непријатељску политику против Црне Горе.

Циљ кој је био двострук: прије свега, приказати Црну Гору, у очима Словенства и иностранства, као агента Аустрије, а у исти мах, створити непомирљив раздор између краља и народа, изазвати у земљи смутњу и борбу, и посијати мржњу. Да то постигне, службена Србија се послужила свима могућим средствима. Безбројне клевете су просуте противу Црне Горе, међу којима је, још 1907., клевета о продаји Ловћена и о „тајном уговору“.

Исти службени кругови организовали су 1907. завјеру противу краља, и у том циљу упутили из Биограда бомбе на Цетиње. Послије двије године, и опет се из Биограда удеси завјера противу Црне Горе, позната афера колашинска. Срећом, ниједан од ова два злочиначка покушаја не имаде успјеха.

Ова неморална политика заустављена је у времену од почетка рата па до велике побједе србијанске 1914. Од тог часа она поче опет, само још жешће.

Политички кругови србијански мишљаху тада да ће Аустрија, услед руског напредовања на Карпатима и србијанске победе, убрзо пропасти. Помоћ црногорска им изгледаше излишна. Од тог времена, и током цијеле године 1915., службена Србија је све могуће предузимала да у црногорској војсци створи буну, да збаци династију а Црну Гору да присаједини Србији. У ту сврху србијански агенти водили су дефетистичку кампању међу нашим војницима, па штавише и у самом народу. Ширили су гласове о тајном уговору између Аустрије и Црне Горе, о продаји Ловћена и т. д...

Све то скупа, потпуно је сломило отпорну снагу војске и народа, пошто је та снага већ била веома ослабила због немаштине намирница и због оскудице у свему осталом. То је био један од узрока црногорске катастрофе. Кад се катастрофа догодила, Србија је мислила да може коначно уништити Црну Гору. Предузета је, у том смислу, најживља акција код Савезника; утрошени су милиони у том циљу.

Преко подмићене штампе и преко најразноврснијих агената, службена Србија је дала проносити најодвратније клевете противу Црне Горе. Пошло јој је за руком да, прије свега, уништи једну црногорску бригаду која бјеше успјела да се спасе и која је требала послужити као основа за реорганизацију црногорске војске. Тако исто, помоћу интрига, успјела је да црногорски народ лиши сваке помоћи од стране Савезника, од јануара 1916. до закључења примирја. Чак су и црногорској влади ускраћана новчана средства с којима би могла притећи у помоћ својим заробљеним суграђанима. На тај начин хтјело се убацили незадовољство у црногорски народ и завадити га са краљем и владом.

5. Зашто се је морала догодити катастрофа Црне Горе, и како је Црна Гора била принуђена да, у јануару 1916., понуди мир.

Катастрофа Црне Горе бјеше неизбежна. Она је природна посљедица безизлазне ситуације у којој се, у тај мах, налазаше војска и земља. Наводимо овдје укратко узроке пропасти наше земље и изложићемо на који је начин био понуђен мир:

1. Исто као и Србија, Црна Гора је пала пред бројно надмоћнијим непријатељем.

2. Србијанској војсци је црногорска војска била поуздана залеђина; црногорска војска није имала такву залеђину.

3. Црногорска војска је у то вријеме била лишена и животних намирница и муниције и најпотребнијег ратног материјала. Народ се налазио у истом таквом стању. И потоњи је залогај хљеба дијељен био с избјеглицама и војницима србијанским.

4. Црногорска војска немаше оружја.

5. Поред горњих разлога, отпорну снагу црногорске војске веома је ослабило дефетистичко ровеће службене Србије. У истом смислу дјеловала је и наредба србијанске Врховне Команде, а наиме, да се из Црне Горе повуче и она једина војска србијанска која је, с нама заједно, требала бранити црногорско земљиште. Преко генерала П. Пешића, тадашњег пуковника, Врховна Команда србијански бјеше својим телеграмом од 14. децембра 1915., број 7960., наредила да сви србијански војници, који, као доброволци, ступаху у црногорску војску, имају црногорску војску напустити, уз пријетњу да ће бити сматрани за војне бјежунце.

6. С војничког гледишта, отпор црногорски бјеше немогућ; црногорска војска бјеше са три стране околена непријатељском војском.

Услед такве ситуације, влада је савјетовала краљу да иште примирје. Исто то савјетавао је и србијански генерал П. Пешић, тадашњи пуковник, који командовао црногорском војском.

Искало се је примирје од непријатеља.

Дошао је одговор:

На положају, 12. јануара 1916.

Црногорској Команди.

На исказање црногорског министарства да се привремено прекину непријатељства, одговара се ово:

Сва црногорска војска има, без преговарања, положити оружје; сва србијанска војска, која се налази на црногорском земљишту, има бити предана. Тек у том моменту ће врховна команда бити расположена прекинути непријатељства.

Све до оног часа, док ти услови не буду испуњени, аустроугарске трупе имају наређење да наставе операције без прекида. Цесарска и краљевска влада је о овом обавијештена.

По наредби врховне команде
окупационе њ. и кр. војске
пуковник CHLOROSS.

Под тим условима, краљ је одбио примирје, а нарочито под условом да се има издати србијанска војска. Пошто је ситуација бивала све тежа, влада

је и опет наваљивала, али краљ је поново одбио. Тада 12. јануара 1916. влада је поднијела оставку и овако ју образложила:

Господару,

Влада Вашег Величанства је мишљења да Ваше Величанство и Ваша Влада не треба да напуштају земљу у овако критичним часовима. Њихов одлазак не би ни са које стране био оправдан. Напротив, они треба да остану у земљи и да с народом дијеле тешку судбу која нас је снашла.

Како Ваша Влада зна да је наша војска потпуно неспособна да се одупре непријатељу, то Вам је она овога часа предложила да понудите мир.

Ваше Величанство је одбило Влади приједлог.

С тога разлога, Влада је приморана да Вам овијем најпокорније поднесе своју оставку и да Вам изјави да она од овога часа престаје функционисати и носити одговорност за догађаје који могу наступити.

Вашему Величанству најоданији:

МИЈУШКОВИЋ, председник Владе,
РАДУЛОВИЋ, министар Правде,
ПОПОВИЋ, министар Унутрашњих Послова,
Генерал ВЕШОВИЋ, министар Војни.

Србијански пуковник, П. Пешић, упутио је, од своје стране, овај извјештај краљу:

Врховна Команда

0. бр. 9034.

Реферат Њ. В. Краљу Врхов. Команданту

Ваше Величанство, **CRNOJEVIĆ**

Сви команданти одреда на западном фронту тврде, да је код наше војске настала таква деморализација, да је апсолутно немогућ сваки даљи отпор и борба са непријатељем.

Которски одред дивизија Митра Мартиновића сасвим се је растројио и готово више не постоји.

Херцеговачки одред је такођер у рђавом стању и војници неће да се боре, а од Ловћенског одреда може се рачунати само на Кучко-братоношку бригаду.

Команданти Которског и Ловћенског одреда намају више ни једног тона.

Војска је гладна и с врло мало муниције и нема изгледа да ће се ово стање моћи поправити.

Изnoseћи ово право стање војске, мени је част обратити пажњу Вашем Величанству, да се под оваким условима борба апсолутно не може више водити и да треба одмах најхитније учинити ово:

1. Тражити мир са непријатељем, пошто није хтео примити предлог Краљевске владе о примирју, који је учињен пре два дана.

2. Двор, Краљевска влада, страни посланици и Врховна команда да оду у Скарар најдаље још сутра.

3. Код Скадра организирати одбрану од тамошње војске и ову коју можемо извући из Црне Горе и ту под заштитом утврђења и Дрина, продужити борбу, ако непријатељ не прими частан мир.

31. децембра 1915. год.

КРУШЕВАЦ

(Краљевски двор код Подгорице).

Начал. Штаба,
Пукovníк
Сардар ПЕТ. НЕШИЋ.

Услед овог корака, краљ је тражио да му представници Великих Сила на Цетињу кажу своје мишљење. Некоји су отворено одобрили понуду мира, а некоји су исто одобрили прећутно. јер иначе би могли изрећи свој veto („не пристајемо“) и у том случају не би мир био ни понуђен.

Према исказу г. Лазара Мијушковића, тадашњег председника црногорске владе и министра Спољних Послова, ствар је текла овако:

Одржана је конференција, којој су присуствовали: Њ. Величанство Краљ, г. Мијушковић, енглески министар граф Салис, француски министар г. Деларош Верне, италијански министар барон г. Авецано, и руски отпавник послова г. Обнорски. Изложивши ситуацију, г. Мијушковић је изјавио да је једини спас у понуди мира. На тај начин, тумачио је он, спасла би се Црна Гора и њен народ од ропства, а Арбанија би се могла очувати да преко ње одступи србијанска војска. Најпослије, он је молио представнике савезних сила да у том питању даду свој савјет, на што су имали право и што им је била и дужност. Четири дипломате одговореше:

„Ми вам не можемо дати савјета јер немамо никакве везе са нашим владама“, (све телеграфске везе с иностранством бјеху прекинуте).

На то их је г. Мијушковић питао за њихово лично мишљење.

Г. Обнорски је одговорио: „Иштите мир“.

Остале дипломате остадоше при својој првобитној ријечи: да не могу давати мишљења пошто немају никаква уцуства од својих влада.

На то је г. Мијушковић молио представнике ових четири савезних држава да изјаве, да ли су противни томе да се иште мир, и рекао је да ако они буду томе противни, он неће мира искати па ма какве посљедице отуд произишле.

Представник Русије је поновно савјетовао понуду мира а остале дипломате нијесу рекле: „Не пристајемо да тражите мир“! и тек тада је понуђен мир.

Међутим, држање г. Љуба Михаиловића, србијанског министра на Цетињу, било је много јасније. Већ од подужег времена он је употребљавао сва средства да убиједи краља и црногорску владу о томе да треба закључити мир. Тумачио је да је то дужност краља и владе, и да је то једина могућност да се народ и војска спасу од несреће која је снашла Србију. На тај би начин један дио србијанске војске и избјеглице могли наћи уточишта у Црној Гори. Он је предложио да краљ абдицира, па да влада предузме кораке у име његова сљедбеника.

Послије толико наваљивања, понуђен је мир. Међутим мир није закључен због тога што је немогуће било примити услове. Краљ оде из Црне Горе. Три министра који бјеху остали у земљи наставише преговарати о миру, и, посредством шпанскога посланика у Бечу, упутуше краљу уговор о миру да га он одобри. Краљ, који се тада налазио у Бордоу, одбио је да одобри мир.

* * *

У цијелој овој ствари о понуди мира, влада краљевине Србије, којој је предсједник био г. Пашић, играла је дволичну улогу. Очигледно је да је капитулацију Црне Горе, у главном, била припремила србијанска влада. Преко своја два представника на Цетињу, т. ј. преко министра Михаиловића и пуковника Пешића, она је била главни савјетник за понуду мира. Са правом је један француски публициста рекао: *Pachitch est l'auteur de la paix monténégrine*. (Пашић је прави творац црногорског мира).

Међутим србијанска влада је била прва која је преко својих агента, ову понуду мира приказала као издају савезничке ствари. Чим је мир понуђен, она је опозвала и пуковника Пешића, и све остале србијанске официре који сачињаваху црногорску Врховну Команду. Одмах је ишчезао и њен министар г. Михаиловић, и вратио се тек послје неког времена, кад је дознао да остали представници савезнички не пођоше за њим. Међутим, ево су пуне три године, откако србијанска влада и њени агенти искоришћавају у штампи ову понуду мира, као доказ „црногорског издајства“.

Очевадно је да су се србијански званични кругови служили најодвратнијим средствима да наведу Црну Гору на капитулацију, а све то у циљу да би лакше могли вршити ова насиља која сада врше и о којима ће доцније бити ријеч. Врхунац своје дволичности постигоше јануара 1916. кад пуковник Пешић и србијански официри напустише Врховну Команду. Пешић је тада дужност предао црногорском генералу Вукотићу, и обећао му, свакако по наредби србијанске Врховне Команде, да ће србијанска војска бранити Скадар и пролаз преко Бојане, јер Скадар бјеше једина тачка на којој би се црногорска војска, при свом повратку, могла борити. Тада је издана наредба за повлачење. Међутим, војска није била још ни на пола пута до Скадра, а непријатељ већ бјеше стигао на Бојану, и без сметње, заузео положаје западно од Скадра. Значи, србијанска војска није ни покушавала бранити ове положаје! Тијем је била запечаћена судбина црногорске војске: одструпница јој је била одсјечена. У долатку петом саопштавамо изјаву генерала Вукотића из које смо узели горње податке.

Из свега овога излази то, да су србијански политички кругови навлаш ишли за тијем да упропасте црногорску војску, — ону војску која је спасла и њих и сву србијанску војску.

Београдски политичари су се бојали да Црна Гора не спасе своју војску, које бјеше до 40.000 војника. У том случају, она малена Црна Гора која увијек имађаше скоро десет пута мање војску од србијанске, имала би исто онолико војника колико и Србија. По званичном србијанском схватању, то би за њене интересе била озбиљна опасност, па, да би отклонила сваку могућност тога, србијанска је влада својим интригама уништила ону једну бригаду црногорску, којој бјеше успјело да се спасе повлачећи се кроз Арбанију, да стигне на Крф. Она је спријечила и да се организује нова црногорска војска од тих Црногораца који бјеху избјегли у савезничке земље, као и од оних који се налажаху у Америци.

* * *

Краљевска влада моли Конференцију Мира да изволи одредити комисију која ће утврдити тачност горњих навода и основаност оптужаба противу званичне Србије. Краљевска влада је увјерена да су ове тврдње необориве.

Париз 5. марта 1919.

ЈОВАН ПЛАМЕНАЦ,

Предсједник Министарског Савјета,

Министар Спољних Послова,

Заступник Министра Унутрашњих Послова.

III.

Захтјеви Црне Горе.

Племена српска, која се у VII вијеку насилеше на Балкану, падоше одмах под власт Византије; само ово племе, које заузео земље данашње Црне Горе, Херцеговине, Боке Которске и Скадар, почело се је од првог дана свога доласка, борити противу Византије, с намјером да оснује независну државу. Послије два вијека, том племену пође за руком да створи прву српску државу, Зету, којој су Турци, због ратних пораза који су их ту стално сналазили, тек доцније дали име Црне Горе (Кара-даг).

Послије неколико времена, Зета подвласти сва остала племена српска. Скадар постаде пријестоница Зете, а Зета центар заједничке државе.

Првјенство Зете пред осталим земљама српским признало је и иностранство. У XI вијеку, папа Александар II. признао је Бар као прво столно мјесто цјелокупне државе српске (*primaris sedes totius regni serbliani*), а католички архиепископ барски доби 1045. године титулу, коју носи и дан-данашњи, *primas totius regni serbliani*.

Како се Зета налазила на самој граници државе, то је средиште државно пренесено било у Рашку, али, и за то вријеме, заједничком државом управљаху Немањићи, поријеклом Зећани. Мада је српска држава у то вријеме била на врхунцу своје силе, ипак је Црна Гора очувала своју индивидуалност и, у извјесном погледу, своју надмоћ. Насљедник пријестола, прије него што ће постати владарем заједничке свесрпске државе, морао је своју младост проводити у Црној Гори, као владар Црне Горе (*rex juvenis*).

Продирањем Турске у Европу, све балканске земље, дакле и српске, погубише своју независност. Једино се Црна Гора одржа. Она није била у стању очувати све своје земље, јер један дио паде под Турке, а друге јој отеше Млеци, али оно што је главно — независност државна — одржа се све до наших дана, у кршевицама данашње Црне Горе...

1799. године, султан Селим вели у своме ферману: „Ми султан Селим Емар Кан, господар неба и земље, господар истока и запада, цар царева, дајемо ово на знање нашим везирама, пашама и кадијама у Босни, Херцего-

вини, Арбанији и Македонији: никад Црногорци нијесу потпадали под нашу блистателну Порту; зато нека Црногорци буду добро примани на границама нашим, а надамо се да ће и они према нашим подајницама поступати тако исто“.

Вјековима Црногорци водеше крваве ратове против угњетача српског. Ти ратови нарочито су значајни откако је настала данашња династија, т. ј. од 1697. Благодарећи тим борбама, у данашњој Црној Гори, очуван је суверенитет не само њен, него и суверенитет цијеле државе српске.

На тај начин припада Црној Гори и наслједно право над свим осталим српским земљама које падеше под туђинску власт. Стога је цио српски народ у Црну Гору од вазда гледао као свој Пиемонт. Она је то с правом и заслуживала, с погледом на њене жртве и херојске подвиге на бојним пољима, као и на њен моралан утицај на цијело Српство. Већ и сама њена егзистенција бјеше од огромна значаја за очување националне свијести у осталим дјеловима српског народа који допадеше ропства. Српски народ је том осјећању дао израза на уста једнога од својих највећих пјесника:

Црна Гора, поносите стење,
Српске круне ти драго камење!

Слобода Црне Горе служила је Српству не само тијем, што му је кријепила морал, већ и тијем што га је и стварно потпомагала. Покрај многобројних ратова које је водила за слободу своју и своје потиштене браће, она је, на примјер, помогла устанак Србије почетком XIX. вијека тијем, што је од своје стране огласила рат Турској те тако потпомогла ствар Србије једном значајном диверзијом.

И још једним другим путем Црна Гора је благотворно утицала на подизању народне свијести и на појачање отпорну снаге код браће која бјежу под Турцима. У Српству Црна Гора је имала исту улогу коју има и срце у људском организму, јер се из њених планина исељавао вишак становништва у остале плодне крајеве, нарочито у Србију, чим би режим турски бивао блажи. Ти исељеници црногорски прожети идејом слободе, а припадајући оном дијелу нашег народа који је не само физички него и умно најљепши дио Српства, улијевали су народу нашем, нарочито оном у Србији, учмалом усљед дугог робовања, нову снагу, — која је Шумадију кренула на устанак; и Карађорђе и кнез Милош, поријекла су црногорског и херцеговачког.

Тврдити, да је вјековним борбама Црногораца био циљ слобода само Црне Горе и њених сународника, била би неправда. У свијем ратовима које је водила Русија за ослобођење балканског хришћанства, Црна Гора је учествовала као њен највјернији, а понекад и као једини савезник. Историска улога Црне Горе тијем добија обиљежје много ширег значаја, по што то изгледа на први поглед. Војујући уз Русију, њене борбе за независност своју и своје браће, добијају обиљежје борбе за слободу свих Балканаца.

Црну Гору као такву признавали су не емо сви балкански народи него и цио цивилизовани свијет. Један од највећих бугарских пјесника, И. Вазов, рекао је за Црну Гору:

„Пред твојим хероизмом морају се приклонити Шпартa и Ахил“.

Велики поборник слободе балканских народа, Гледстон, рекао је:

„Херојски подвизи Црне Горе превазилазе оне јунаке код Термопила и Маратона“.

Други један Енглиз, велики пјесник А. Тенисон, пјевао је:

„Велика Црна Гора! од када твоје црно стење дере облаке и расте-
рује олују, од тада нема силнијих брђана од твог племена“.

Историска улога Црне Горе у српском народу и на Балканима није се ни у чему промијенила током XIX. вијека, пошто и остале земље балканске извојеваше своју слободу. Мада је најмања, ипак Црна Гора има највише животне снаге. Да би постигла остварење народног идеала, Црна Гора је сама, без помоћи од стране осталих већ ослобођених балканских земаља, ратовала противу Турака године 1835., 1839., 1842., 1853., 1854., 1855., 1858., 1862. и 1876.

Мада је Србија била већ независна, цијело Српство, које још не бјеше ослобођено, сматрало је Црну Гору као Пиемонт. Мада је Србија била простором већа, она ипак није била толико омиљена. Разлог томе је то, што Србија није свагда стојала на опште-националном становишту; њена политика је више пута своје пособне интересе претпостављала општим интересима нашег народа, а то се Црној Гори не би могло никад пребацити.

У другој половини XIX. вијека Србија једним војено-политичким уговором бијаше везана с Аустроугарском, и, по том уговору, она се имала потпуно дезинтересовати од судбине својих сународника у Аустроугарској.

Да је Црна Гора и у то вријеме уживала највиши углед у Српству, доказује нам то, што у времену препорода југословенске књижевности најзнаменитнија дјела бјеху инспирисана старијом и новијом историјом Црне Горе. Најбољим дјелима, која су данас класична у српској и југославенској књижевности, предмет је из живота црногорског. Пјесник Горскога Вијенца, ремек-дјела југословенске књижевности, Петар П. Петровић, владар Црне Горе, стриц данашњег краља, неоспорно је највећи пјесник и мислилац у Југословенству.

Током XIX. вијека Црна Гора је наставила своју националну политику. Не само што је она, прва, огласила (1912.) рат који је срушио турску власт у Европи, него она је узела и иницијативу у стварању Балканског савеза.

Она је и у овом рату поднијела огромне жртве. Од првога дана стала је уз Србију, а да није претходно поставила икакве услове. Током рата, поднијела је 1914. и 1915. исте напоре и исте жртве, које и Србија. Крајем 1915. Црна Гора је, она и нико други, спасла србијанску војску од ропства, одбранивши јој одступницу преко црногорског земљишта. Спасавајући србијанску војску, Црна Гора је племенито жртвовала саму себе.

Званична Србије недопуштеном пропагандом, интригом и клеветом, иде за тим да не само омаловажи него и да у лажној свјетлости прикаже улогу Црне Горе и њене жртве у овом рату. Циљ јој је очигледан: хоће да ослаби ону симпатију коју је Црна Гора од вазда уживала у образованих народа, јер на тај начин она би најлакше могла уништити Црну Гору и опростити се супарника како у националним стварима, тако и у стварима наслеђства српских земаља које досад бјеху под Аустроугарском. Влада Краљевине Црне Горе је мишљења да због тога треба у једном посебном меморандуму изложити улогу Црне Горе у овом рату.

Како је Црна Гора очувала независност и суверенитет старе српске државе из Средњег Вијека, и како је она уживала потпуну симпатију својих

*Министарство
Српске Краљевине
Београд*

сународника, то је Црна Гора и била, и јесте, правни насљедник свих оних земаља српских које у Средњем Вијеку сачињаваху српску државу.

Мада Црна Гора никад није тежила за таквим доминирајућим положајем међу осталим земљама српским, она ипак има исто онолико право на опстанак, колико и Србија. Она би штавише то право у већој мјери заслужила по Србија, кад би се то право мјерило по заслугама и по жртвама, принесеним за националну ствар.

У име Црногораца, Влада Краљевине Црне Горе најодушевљеније поздравља уједињење Србије са свима оним земљама које из разлога економских, географских, етнографских и етничких, чине с њом једну цјелину, или, које по жељи свога становништва желе да се с њом вежу везама било тјешњим било лабавијим.

На истим тим принципима оснивају се и захтјеви Црне Горе. Црна Гора не тражи да анектира ни један дио земљишта, него хоће и жели да са земљама, с којима је некада била у зајединици, успостави своју стару заједничку државу Зету. Увјерени смо да то тачно одговара жељи становништва у тим крајевима. Тек послвије тога, народ ће преко својих Уставом предвиђених представника имати да одлучи какав ће бити облик владавине и какви ће бити односи, у првом реду, са Србијом, а затим са осталим земљама југословенским.

Црна Гора иште Херцеговину, Боку которску и Скадар са околином.

NACIONALNA BIBLIOTEKA

1. Херцеговина и Бока которска.

CRNE GORE ĐURĐE

У Средњем Вијеку је Херцеговина са Црном Гором, са Боком которском и са Скадром и околином му, сачињавала заједничку државу. Ту заједницу, не само политичку него и природну, уништише Турци кад заузеше Херцеговину коју држаху за пуна четири стољећа.

У ствари, Турци су над Херцеговином имали само полу-суверенитет. Правно, господари Херцеговине били су Турци; стварно, било је друкчије. Старјешине херцеговачке (војводе, капетане, свештенике) постављали су владари Црне Горе, тадашњи митрополити. Готово у свим ратовима Црногораца против Турака Херцеговци су учествовали на позив Црне Горе.

Црна Гора је неколико пута предузимала да ослободи Херцеговину. Најзначајнији покушаји бјеху: рат од 1862., затим устанак у Херцеговини од 1876.-77. Тада је и Србија ушла у рат против Турске, али, због неуспјеха, искала је мир, те је Црна Гора за пуну годину дана морала сама ратовати, све док Србија није поновно ушла у рат (пошто је и Русија заратила).

Црногорска војска и херцеговачки усташи бјеху тада ослободили цијелу Херцеговину. Послије славне побједе на Вучјем долу, црногорска је војска пријешла сву Херцеговину и дошла под сами Мостар. Па ипак, и мада је цио народ једнодушно желио да се сједини са Црном Гором, Херцеговину је, на основу Берлинског уговора, окупирала Аустоугарска.

Како Херцеговина, исто је тако Бока которска, са Црном Гором и Скадром, сачињавала једну државу.

Бока которска је, осим јужног јој дијела, пала под Млетке (Венецију) и остала све до почетка XIX. вијека под млетачком влашћу. Од пропасти млетачке (1797.) до Бечког конгреса (1815.) Бока которска је поново чинила државну заједницу са Црном Гором. За све то вријеме Црна је Гора, као савезник Енглеске и Русије, водила рат противу Наполеона, да би себи очувала Боку. Што јој не могаше отети оружјем ни Наполеон, одузе јој Бечки конгрес. По закључку тога конгреса, а уз интервенцију руског цара, Црна Гора је Боку уступила Аустрији. Тада је Аустрија окупирала покрајину која стварно чини Боку которску, т. ј. сам залив которски. Данас се, под именом Боке которске, подразумева и оно земљиште коме је сјеверна граница јужно од Будве, а јужна граница Спич, али то је нетачно. То земљиште не може по свом географском положају припадати територији која чини Боко-которски залив. Послије Бечког конгреса, један дио тог земљишта држали су Турци. У првој половини XIX. вијека Црногорци су свој дио морали уступити Аустрији, а онај други дио (Спич и околину) Црногорци су, једнак са Баром, ослободили у рату 1876-77. Међутим, фамозни 29. члан Берлинског уговора уступа Аустрији Спич и околину. Аустријски делегат на Берлинском Конгресу, барон Хајмерле, овако је образложио окупацију Спича:

Само посједујући Спич, који доминира Баром, моћи ће Аустроугарска олакшати и осигурати свој циљ, а тај је, да пази да пристаниште и обала Бара остану чисто трговачког карактера.

* * *

Данашња Црна Гора чини са Херцеговином и Боком не само једну историску цјелину, него и у географском погледу, скупа са Скадром и околином му, јесу једно и нераздјеливо тијело.

Бока которска, у ствари, није друго по природни залив Црне Горе, од које се она не може дијелити. Црногорско земљиште опкољава Боку са три стране. У осталом, Бока уопште и нема свога земљишта; оно што га има, јесу, у ствари, падине црногорских планина којима су врхови и стране у црногорској граници. На више мјеста, обала Боке которске удаљена је од црногорске границе само два километра у правој линији. У географском погледу, Бока је Црној Гори оно, што коринтски канал Грчкој.

* * *

И у економском погледу, Црна Гора чини цјелину са Херцеговином и Боком, јер Црна Гора им је економска позадина (хинтерланд) без које оне не могу опстојати. Доказ овоме јесте то, што се за све вријеме аустријског посједа, ништа није могло ни у Боки ни у Херцеговини економски развити, а то све због непогодних трговачких уговора који спречаваху сваки трговачки промет са Црном Гором. Из тог истог узрока ископала се половина домова боко-которских, јер се њени житељи иселише у туђину. То исељавање није узело већер маха благодарећи аустријским гарнизонима и ратном бродовљу, који омогућаваху понешто трговине; у будуће, пак, Бокељи неће имати ни тај извор.

Тако стоји и са Херцеговином. Ни она не може живјети економски независно од Црне Горе.

Као што већ рекосмо, Црну Гору, Боку которску, Скадар и околину му насељаваше једно и исто српско племе. Егнички, то становништво чини једну цјелину наспрам осталих српских племена која се населише у долинама Мораве, Вардара, Босне и др. Та цјелина је очувала сва своја карактерис-

тична обиљежја. Становиштво Црне Горе, Херцеговине и Боке которске говори јужним говором српског језика, а у Србији, изузев неколико насеља поријеклом из Црне Горе и Херцеговине, говори се источним говором. У тим крајевима Србије, у Црној Гори и у Херцеговини поникла је чувена народна поезија, савршена како ни у једном другом међу данашњим народима.

Тип људи у Херцеговини, Црној Гори и Боки которској је исти. Босанац, на примјер, већма личи Србијанцу него Херцеговцу.

Исту једнакост видимо и у заједничким обичајима. Тако и народно одијело, које се носи у Боки которској, Херцеговини и Црној Гори, разликује се од одијела које народ носи у другим српским покрајинама, па и од одјела у Босни.

* * *

Исти тип, иста прошлост и исти животни услови створили су и исту душу. Психолошки, Херцеговци су ближи Црногорцима него Босанцима. Та веза се показује како у њиховој прошлости тако и у садашњости. Када је 1869. у Боки которској плануо устанак противу Аустрије, Црногорци помагали своју браћу морално и материјално. Једни с другијема, зададоше страховит пораз Аустријанцима у Кривошијама. Кад Аустрија није више била у стању да оружјем угуши устанак, она умоли руског цара да посредује. Тек на царску интервенцију, а посредством Црне Горе, устаници својевољно прекидоше устанак.

Исто је био случај и 1882. када је нов устанак противу Аустрије букнуо у Херцеговини и у Боки которској. И овог пута Црна је Гора помогла усташима.

Кад је 1908. Аустрија анектирала Босну и Херцеговину, неколико хиљада Херцеговаца избјегло је у Црну Гору, што међутим није био случај код становништва које становаше крај србијанске границе. Неки дио тих избјеглица остаде у Црној Гори, а други се после амнестије повратише својим домовима.

Та вјерност Херцеговаца и њихове браће према Црној Гори, показала се још боље током овога рата. Чим је букнуо рат, око четрдесет хиљада Херцеговаца пребјегло је у Црну Гору. (У Србију из Босне није избјегао ни близу толики број). Наша браћа Херцеговци и Бокељи одмах створише добровољачку бригаду под црногорском заставом. Губитке те бригаде накнадише нови добровољци поријеклом из истих крајева, који стигоше из Америке.

Јануара 1916., у часу катастрофе Црне Горе, та бригада се је спасла. Како ти добровољци бијаху аустриски држављани, црногорска их је влада за времена повукла с фронта да не би пали шака Аустријанцима....

Кад је та бригада фебруара 1916. стигла на Крф, србијанска влада је митом и интригама понушавала да их наговори да се одреку црногорске заставе и да ступе у србијанску војску. На тај је начин србијанска влада хтјела да спријечи реорганизацију црногорске војске. Али тај потхват србијанске владе није успио. Крај свих препрека, ти добровољци се на солунском фронту борише под црногорском заставом. И најпослије, пошло им је за руком да униште ту јединицу. Већи дио би интерниран на Корзику, заједно са њемачким ратним заробљеницима, мада некоји од тих Херцеговаца бијаху одликовани ратним крстом. Ослобођени бјеху само они који изјавише да ће ступити у србијанску војску, а међутим црногорској влади се онемогућавало

да располаже тим људима, мада су они били црногорски војници и мада су изрично захтјевали да то и даље остану.

* * *

Право Црне Горе да се уједини са Херцеговином признале су државе које су највише заинтересоване на Балкану.

Русија је Сан-стафанским уговором признала Црној Гори онај дио Херцеговине који јој је одузео Берлински уговор.

Исто јој је то признала и Аустро-угарска прије но бјеше почела водити своју политику „драфт нах остн“.

По једном уговору од 1777. између Аустрије и Црне Горе, Херцеговина је имала припасти Црној Гори у случају ако се ослободе српске земље испод турског јарма. 4. члан тога уговора гласи:

„Ако би се земља ослободила од Турака, Црној Гори ће припасти Горња и Доња Зета, и три тврђаве, Подгорица, Спуж и Жабљак, а тако и земље око ушћа Бојане, Нипери, Брда и Херцеговина присајединиће се Црној Гори“.

Црна Гора се вазда држала тога свога права, које јој Србија никад није спорила.

На Париском конгресу од 1856. исказало се то право. У сједници конгреса прочитан је овај протест књаза Црне Горе:

На конференцији у Паризу, у присуству опуномоћених представника свих великих сила, Али Паша је изјавио да турска влада сматра Црну Гору као једну од својих провинција. Та тврдња је неисправна. С вишим правом би Црногорци могли захтјевати половину Арбаније и дијелу Херцеговину, јер моји претходници, независни господари Црне Горе, војводе Зете, држали су некада те земље, а Турци никад нијесу држали Црну Гору.

Ја молим Вашу Екседенцију да изволи примити к знању овај протест.

На Цетињу, 19. (31.) маја 1856.

Књаз Црне Горе и Брда,
ДАНИЛО ПЕТРОВИЋ-ЊЕГОШ.

Тако исто ствар стоји и са Боком которском, за коју су се Црногорци борили противу Наполеона. Основаност црногорских захтјева у погледу Боке Которске види се и у томе, што су ти захтјеви одобрени Лондонским уговором од 1916.

2. Скадар и околина.

1497. узеше Турци Скадар, а 1913., после шестомјесечне опсаде, ослободише га Црногорци.

За вријеме опсаде аустријски министар на Цетињу барон Гизл предлагао је црногорској влади да Ловћен буде неутрализован, а у накнаду за то, он је обећао да ће Аустрија признати Црној Гори право на Скадар.

Понуда је одбијена.

Црна Гора је најпослије морала напустити Скадар под притиском великих сила које се на тај корак одлучише на захтјев Аустрије. Централне силе су по сваку цијену тражиле повода да због Скадра зарате. Краљ Црне Горе,

на савјет Русије и антанте, повукао се из Скадра, пошто је енглеском министру спољних послова лорду Греју упутио телеграм који гласи:

У својој ноти од 30. априла, која Влада је изложила разлоге свога држања у питању Скадра. Моја влада се је руководила неоспорним привичним правде. Ја поново наглашujem, исто као и мој народ, наше свето право на Скадар. Достојанство моје и мога народа не допушта ми да се покорим притиску појединачном (т. ј. аустриском).

15. јануара 1915. Црна Гора је поново ушла у Скадар. Два су разлога те окупације: што су спречавали војни транспорти Бојаном, и што су оружане чете Арнаута, плаћане и вођене од Аустријанаца, нападале црногорско земљиште.

Осим Скадра, Црна Гора је 1915. окупирала и све оно земљиште које јој је, по захтјеву Аустрије, било одузето, а то је земљиште које се пружа од данашње црногорске границе до Дрина. То су захтјеви Црне Горе на југу.

Црна Гора полаже на Скадар неоспорно право из разлога историјских, географских, стратегијских, етничких и економских.

* * *

Неоспорно историјско право Црне Горе на Скадар види се у историји Скадра коју смо у главном напријед изложили. Скадар је створио Зету (т. ј. Црну Гору), а Зета ја створила државу свих Срба. Скадар је колијевка и државе и цивилизације српске. Скадар није никад био арбанашка варош. За Скадар је везан један од најсвјетлијих часова наше историје, који је дубоко одјекују у души цијелог нашег народа. Народ је у својој поезији обесмртио то доба из историје „Вукашинова града“.

Скадар са својом околином чини нераздјељиву географску целину са Црном Гором. Доста је само погледати карту, да се види његов значај за Црну Гору. Скадар са Црном Гором представља облик огромне лепезе; особина те лепезе, њен главни дио, јесте Скадар. Положај цијеле Црне Горе гравитира Јадранском мору, што и ток главних ријека црногорских показује. Црногорске воде, у главном, теку у Скадарско језеро, а одатле Бојаном, кроз сами Скадар, у море. Тај природни ток црногорских вода јесте у исти мах и пут, не само природни него и једини, који води из Црне Горе на море. Садашња обала морска одсјечена је од унутрашњости Црне Горе планинским ланцем, а тако исто и од Боке которске. Према томе Скадар је Црној Гори, што су кући врата и прозори. Кад Црна Гора не би имала никакво друго право на Скадар, он би јој се морао дати по праву тих сервитута (службености). Ко има права да гради кућу, има право и на свјетлост, т. ј. на прозоре и на врата.

Ти географски разлози довољно објашњују и стратегијске разлоге. Без Скадра, унутрашњост Црне Горе била би вјечито угрожена. То најбоље свједочи историја: свима важнијим походима Турака на Црну Гору Скадар је био полазна тачка.

Кад је Скадар с околином пао под Турску, један дио становништва побјегао је у брда, а од оног другог дијела, који остаде на свом огњишту, неки примише муслиманску вјеру, што је имало однарођивање као прву пошљедицу. Други дио, сачувавши своју вјеру, сачувао је и своју народност.

Црногорци су неплодне али слободне кршеве претпостављали плодним долинама скадарским. Ту богату земљу почеше тада насељавати Арнаути која

надираху с југа. Под заштитом турске владавине, Арнаути успјеше да свој језик наметну једном дијелу Црногораца, која бјеху заостали око Скадра. Али и та племена потпуно су очувала карактер и обичаје црногорске. Типа су чисто црногорског и разликују се од осталих Арнаута. Та племена, ма да су некоја муслиманске вјере, још држе крсно име. Исто тако, ова назови-арнаутска племена пјевају уз гусле, а највећи јунаци, које пјевају у пјесмама, ју су Црногорци. Још и данас одржавају родбинске везе са неким црногорским породицама с којима су везани крвним везама.

Етничко обиљежје ове покрајине види се и у том што се готово сва села, ријеке и брда зову чисто српским именима. Ево неколико примјера: Драгиња, Растиште, Кравари, Облик, Обод, Веље Поље, Љубани, Брдица, Големи, Стари и Млади Борић. Каменице, Деригњат. Насеља која су православни Срби потпуно очували јесу: Омара, Куље, Рас, Стари и Млади Борић, Гриљ и др. У селима Големи, Добровац већина је Срба муслиманске вјере, а у селима Деригњат и Каменице велик број православних Срба.

Како Турска у неким дјеловима своје државе није уопште вршила никакву власт, а камо ли да је тачно водила статистику о становништву, то је данас још немогуће навести тачан број становника, и колико их припада којој народности. Аустријској штампи је 1913. успјело само то, да обмане један дио европске јавности, тврдећи да тек незнатан дио скадарског становништва припада српској народности. За Аустрију је вјера главно обиљежје народности! Тако је она и у Босни и Херцеговини рачунала „три народности“: православну, муслиманску и католичку, мада све то троје чини само један исти народ једнога и истог језика. Тенденција Аустрије била је та, да на тај начин не призна српску народност свима оним муслиманима који говоре једино српским језиком и којима је то матерњи језик. Међутим у Скадру је једна трећина становништва српског поријекла.

Економско стање Црне Горе и самог Скадра говори у прилог томе, да треба поправити неправду која је учињена Црној Гори. Сва моћ некадашње Црне Горе (Зете) почиваше на Скадру. Чим је Скадар пао под Турке, Црна Гора је почала сиромашити, јер Скадар бјеше извор богатства цијеле земље и залога њеног напредовања у цивилизацији која се ту бјеше зачела у веома рана времена, још у IX. вијеку. То доказује и Ободска штампарија од 1493., прва штампарија у цијелом Словенству, а прва државна штампарија у свијету, у којој је 1494. штампан „Осмогласник“ прва словенска књига, која се у неколико очуваних примјерака данас чува као највећа ријеткост европских библиотека. Кад ја 1893. прослављена четирстогодишњица Ободске штампарије у Црну Гору бјеху дошли на прославу изасланици цијелог образованог свијета. Царска руска Академија поздравила је ту свечаност адресом у којој, између осталог, вели:

Црна Гора је своју православну вјеру, своју народност и своју независност јуначки одбранила противу непријатеља, и стога су њени славни синови чувени у цијелом свијету. Црна Гора, бедем Словенства, је своје право на опстанак доказала јуначким дјелима својим, али и својим просвјетним радом.

Гледстон писаше тада:

Седам година прије штампарије у Лондону појавила се штампарија на Ободу. У то вријеме још немаше штампарију ни Оксфорд, ни Кембриџ, ни Единбург. Тек шеснаест година по том основана је штампарија у Риму, пријестоници Хришћанства, а тек после двадесет и осам година издана је прва књига.

* * *

Од каквог је значаја Скадар за Црну Гору видјеће се и у овом :

Ток ријеке Дрина који је правилно текао према Љешу. Турци су обрнули на Скадар, да би се он ту уливао у Бојану. Тај дио Дрина данас се зове Дринаса. На тај начин су они спријечили отицање воде из Скадарског језера у које утичу све главне ријеке црногорске, и због тога се водена површина језера пењала и ширила тако, да је најпослије поплавила готово цијело плодно земљиште Зете. Још и данас се у језеру виде остаци пркава и кућа потопљених села, те Црногорци показују мјеста, по неколико километара удаљена од обале, гдје се некад нахођаху њихове њиве. Скадарско језеро је на тај начин онемогућило обрађивање 25.000 хектара плодне земље. Велик дио поплављене земље налази се у оквиру црногорске границе, док се оно земљиште, на којима се имају предузети радови око исушења, не налази у посједу Црне Горе. Кад би се језеро исушило, Црна Гора би дошла до плодне земље која би јој била довољна да, са оним што јој је припало Букурешким миром, може искрањивати све своје становништво. Погодбе за добро рјешење овог питања су још увијек у рукама странаца, пошто се главни радови око исушења Скадарског Језера (т. ј. повраћање Дрима у старо његово корито и регулисање Бојане) морају предузети у самом Скадру и најближој му околини, Цуних 40 година Црна Гора је настојала код турске владе да се та ствар једном уреди. Турци, као обећаваху а ништа не чинаше! То је Црногорце увјерило више но ишта друго да и опстанак и будућност Црне Горе зависе о Скадру. Цео народ црногорски говори: „Чији Скадар, оног и Цетиње“.

Ако Скадар остане не самој граници Арбаније, он мора пропасти. Напротив, ако би постао црногорски, убрзо би постао један од најзначајнијих градова на Балкану. Ушлео балканског рата Призрен, Пећ, Ђаковица, Бераи и т. д. враћени су мајци отаџбини Црној Гори или Србији. Због тога је Скадар изгубио своју позадину (хинтерланд), која га је некад хранила и која је била главни, ако не и једини, извор некадашњег му благостања.

* * *
CRNOJEVIĆ

Права Црне Горе на Скадар није спорила арбанска влада Есад-паше. Напротив, Есад-паша је изрично то признао 1913. и 1915.

Црна Гора је 1915. поновно узела Скадар, по жељи самог скадарског становништва које је много патило од анархије, и на нарочит позив Есад-пашин. Скадар и околину насељавају знатно већим дијелом католици, који су се према муслиманима свагда веома непријатељски односили и однесе се и данас. То се тумачи тијем што се Арбанаси налазе на оном ступњу цивилизације гдје су вјерска питања преча од етничког сродства. С тога разлога између католика и муслимана нема психолошке везе, т. ј. онога што је најбитније за постојење националног јединства и за државну сталност.

С тога истог разлога, ако Скадар припадне Арбанији, он би постао легло немира и спречавао би уређење и саме арбанске државе.

Ако Скадар припадне Црној Гори, тијем би се омогућило стварање једне муслиманске Арбаније, која би у стању била да створи политичку сталност држави. То становиште је прихватио и Лондонски уговор 1915., којим је антанта свечано признала Црној Гори права на Скадар и околину, т. ј. до Дрина.

Црна Гора је међу балканским државама позната са своје толеранције у вјерским и националним питањима. Тако на примјер муслимански поданици

Црне Горе нијесу обавезани вршити војну држност, но могу, ако хоће, ступити у војску. Један од разлога, који говоре у прилог за црногорски Скадар, јесте симпатија коју Црна Гора ужива међу страним елементима који јој припадају као и међу племенима која живе и њеном сусједству. То потврђују ова два примјера из најновије историје. Устак у Арбанија 1910.-11. против турске владавине стао је Црну Гору големих моралних и материјалних жртава. Морала је примити и дати гостопримства устаницима, који не хоћаху директно преговарати са турском владом; примирје с владом је 1911. утврђено тек на посредовање црногортког краља, у његову присуству, на Цетињу. Други примјер је опсада Скадра 1912.-13., у којој учествоваху и сами Арбанаси, као добровљци у црногорској војсци.

* * *

Откако нема Аустрије, ништа више не стоји на путу сједињавања Скадра с Црном Гором. Црногорски народ је дакле увјерен да ће му Конференција Мира у Паризу потпуно успоставити и његова права, уништена на Конференцији амбасадора великих сила у Лондону 1913; црногорски народ се у то узда тим више, што је за ослобођење Скадра 1912.-13. и за његов повратак мајци отаџбини жртвовзо трећину своје најбоље дјеце.

Париз, 5. марта 1919.

ЈОВАН С. ПЛАМЕНАЦ,
Предсједник Министарског Савјета,
Министар Спољних Послова,
Заступник Министра Унутрашњих Послова.

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

Делегацију Црне Горе на Конференцији Мира, 5. марта 1919., представљали су гг. Јован С. Пламенац, Предсједник Министарског Савјета Краљевине Црне Горе, Министар Спољних Послова и Заступник Министра Унутрашњих Послова; Др. Перо Ђ. Шоћ, Министар Правде, Заступник Министра Просвјете и Црвених Послова; и Ђенерал Анто Гвозденовић, Изванредни Посланик и Опумоћени Министар Кр. Црне Горе у Вашингтону.

ДОДАТАК I.

Докуменат који очигледно доказује да је црногорска војска крајем 1915 спасла србијанску војску да ју не заробе Аустријанци, Нијемци и Бугари,

Извјештаји србијанског генералштабног пуковника Петра Пешића
о војничким операцијама црногорске војске, крајем 1915.

8. октобра. — Непријатељ је учинио напад на Дрини, између Вишеграда и Хума; сви јуриши су одбијени. Неколико чамаца, пуни непријатељских војника, потопљени су. Борба траје између Вишеграда и Лима.

9. октобра. — Непријатељ показује велику активност дуж цијеле Дрине и на више мјеста је чинио покушаје да пређе ријеку.

10. октобра. — Непријатељ наставља нападе на Дрину. Одбијен је, уз губитке, осим на једном мјесту близу Вишеграда, гдје му је пошло за руком да пређе ријеку са једним дијелом својих чета. Борба траје.

12. октобра. — Борба траје дуж цијеле Дрине и код Гацка. Сви напади су одбијени.

13. октобра. — Цијелог дана непријатељ није могао постићи никаква успјеха на Дрини. Код Вишеграда непријатељ је задржан. Напад на Гацко одбијен је.

14. октобра. — Непријатељ је на Дрини развио већу активност по обично. Према Вишеграду, наше чете су у енергичном нападу узеле позицију Суха Гора — Добрум. У тим борбама непријатељ је имао тешких губитака. Заробили смо непријатељских војника.

15. октобра. — Борбе се настављају на позицијама око Вишеграда у правцу Суха Гора — Добрум. Резултат се још не зна. На Дрини препуцавање артиљерије.

16. октобра. — Непријатељ је поновно нападе на позиције Суха Гора-Добрум и узео их. Наше чете су се повукле на друге позиције у позадини, одржавајући везу с непријатељем. На Дрини, општа артиљеријска борба, без резултата.

17. октобра. — Непријатељ је почео нападати позиције Варда-Бијело Брдо, али је спријечен у напредовању. Борба се наставља. На Дрини артиљеријска борба.

18. октобра. — Борбе јужно од Вишеграда. Непријатељ је оштро напао и кад је дошао до размака за јуриш, храбри Црногорци пођоше на јуриш, с бомбама у рукама и примораше га да се повуче, затим га гонише до Сухе Горе. Заробисмо једног официра и 100 војника; узели смо четири тона и један митраљез. Непријатељ је ноћу напао на фронту Вучи До-Троглав и, послје оштре борбе, заузео је Троглав. Борбе трају.

19. октобра. — Борбе се воде јужно од Вишеграда гдје је непријатељ имао тешких губитака: заробили смо 3 официра и до 300 војника. Један заробљени лекар тврди да је непријатељ данас имао 800 погинулих и рањених. На фронту

Троглав-Вучи До битка се наставља. Непријатељ је задржан на граници; губици његови огромни су.

20. октобра. — Борба се наставља на позицијама код Вишеграда, гдје смо заробили 60 војника. Близу Вишеграда борба се цео дан наставља у нашу корист. Заробили смо 20 војника.

21. и 22. октобра. — Борба се наставља на фронту Троглав-Вучи До, и после је контра-напада преотели смо позиције на граници. На Троглаву смо узели 2 брдска топа, 3 митраљеза, 1 рефлектор и многог другог ратног материјала. Непријатељ је оставио велик број погинулих, међу којима више официра, од којих једног команданта и једног љекара. Од 29. октобра до данас, непријатељ је с већом жестином напао на фронт 2. колоне. Напад пјешадије бјеше праћен оштром паљбом тешке артиљерије. Крваве борбе водиле су се и дању и ноћу; наше храбре трупе сузбиле су све непријатељске нападе. Наши противници успјели су једино то што су на граници узели једну позицију без већег значаја. Борба се наставља. Непријатељски губици су огромни. Трећа колона је отела: 4 брдска топа, 3 митраљеза, 600 пушака, 700 комада разног инжињерског материјала и огромну количину муниције, а заробила је 6 официра, 2 љекара и 300 војника. На осталим фронтовима артиљеријска борба.

23. октобра. — Борба на Грахову води се цео дан с највећом жестином. Наши храбри војници сузбили су све непријатељске нападе. Непријатељ није успио да нам узме позиције и одбијен је с великим губицима. Друга колона узела је: 4 топа, 4 митраљеза, 3 телеграфска апарата, 1 рефлектор, 70 коња, 100 пушака, 100.000 фишека. Заробљена су 2 официра и 30 војника.

31. октобра. — Цео дан непријатељ је нападао с великом енергијом и надмоћним бројем. Свуд је одбијен, осим у правцу Вишеграда, гдје смо ми напустили неке позиције. Непријатељ је имао губитака.

1. новембра. — Непријатељ наставља са двије дивизије нападати фронт 3. колоне. Борбе су трајале цео дан. Успјело нам је да одржимо све наше позиције. Непријатељ је имао губитака.

2. нов. — Непријатељ је наставио своје нападе дуж цијелог фронта 3. колоне, али је одбијен уз велике губитке. Један од наших батаљона је само на једном мјесту заробио 121 војника и 2 официра, који припадаху једној непријатељској компанији од 152 војника. Осталих 29 су погинули.

3. нов. — Непријатељ је бројно надмоћнијом силом оштро напао цео фронт 3. колоне. Наше трупе повукле су се на своје првобитне положаје на Лиму. Услед опште ситуације на бојном пољу србијанско-црногорском и због енергичних напада на наше чете на Лиму, 3. колона је примила наређење да се повуче на главне позиције за одбрану. На осталим фронтовима, артиљеријска паљба и понеки пјешадијски напад.

13. нов. — Слаба артиљеријска борба без промјене на свима фронтовима осим око Фоче, гдје је било пјешадијске борбе али без успјеха непријатеља.

15. нов. Непријатељ је узео Фочу (у Босни), Метаљку и Пријеполје (у Србији). Један наш батаљон заробио 1 официра, 3 подофицира и 50 војника. На другим фронтовима нема промјене.

16. нов. — Напали смо непријатеља код Метаљке, потукли га, те бјежи пут Горажде. Услед јаког појачања од стране Прибоја и Пљеваља, наша војска узела позиције за одбрану Пљеваља. У јучерашњим борбама заробили смо 30 војника.

18. нов. — Јаке непријатељске колоне појавиле су се од Метаљке и Прибоја; издано је наређење да напустимо Пљевље и да заузмемо нове борбене позиције.

19. нов. — Непријатељ енергично напао наше позиције око Чехотине, али је свугдје одбијен.

24. и 25. нов. — Оштри непријатељски напади на фронту Јабука-Матаруге-Сјевница-Трепшјевица. Заробили смо преко 100 војника.

30 нов. — Оштре борбе су се водиле 27., 28. и 29. новембра на фронту 2. и 3. колоне, без резултата.

2. децембра. — Непријатељ је 30. новембра оштро напао цео фронт 3. колоне, употребљујући тешку артиљерију. Напад је одбијен; а 1. децембра очајно је нападао 3. колону. Повукли смо се на позиције сјеверно од Шаховића и Бијелог поља, у правцу Пећ-Рожаји. Послије вишедневне борбе, непријатељ је данас узео Рожаје.

4. дец. — Непријатељ је 2. и 3. децембра наставио своје нападе на 3. колону, која се повлачи на нове положаје. 4. децембра напао је линију Краљева гора-Шаховићи-Бијело поље. Заробили смо 100 војника.

6. дец. — На фронту 3. колоне непријатељ је одбијен близу Липовца. У правцу Берање-Рожаји непријатељ је контра-нападом одбијен до Рожаја. Заробили смо 50 војника.

9. дец. — Напади на фронт 3. колоне одбијени су.

13. дец. — 3. колона је 12. децембра потукла непријатеља и узела му села: Гудужу, Гудујево, Добри до и Бар. Непријатељ је оставио преко 500 мртвих. Заробили смо 1 капетана и преко 100 војника.

20. дец. — У правцу Мојковца слаба пјешадијска и артиљеријска борба. У правцу Сухи до-Берање непријатељ је предузео оштар напад, али је одбијен. На осталим дјеловима овог фронта, слаба пјешадијска и топовска борба, без промјена.

21. дец. — Код Мојковца оштра борба трајала је цео дан. Непријатељ је одбијен уз велике губитке. У правцу Сухи до-Берање слаба палба. Напали смо Богићевицу и сузбили непријатеља према Дечанима.

ДОДАТАК II.

Неколико биљежака из дневних извјештаја ђенералног штаба првога одреда црногорске војске, из којих се види биједно стање исхране и одијела у коме се за вријеме рата налазила цијела црногорска војска.

17. априла 1915. — Исхрана војске врши се слабо а то изазива незадовољство. У почетку рата давало се 758 хљеба, 500 грама меса, 100 грама ориза, 70 грама соли. Због тешкоћа око преноса, тај оброк је смањен. Војницима није месо издавано 5., 8., 9., 10., 11., 12., 13., и 14. марта. Дана 29., 30 и 31. марта мјесто меса давано је уље. За протеклих 17 дана априла није дијељено месо. 1., 2., 3., 4., 5., 14., 15., и 16. често је мањкао ориз. Због тога сад се даје 600 грама хљеба, али неких пута било га је само 300 грама.

31. маја. — Исхрана војске врши се сасвим слабо. Месо стиже веома неуредно. Од 1. јануара до данас, војска је само 51 пут примила оброке меса. Хљеба се дојелило 600 грама мјесто 300, али то бјеше врући хљеб, који губи од своје тежине кад се охлади.

18. августа. — Војска на Крсцу, на Ловћену, већ за мјесец дана није добијала ориза.

9. септембра. — Све од почетка овог рата, први одред (Ловћенски) није примио обећане униформе. Командант одреда поновно је о тој ствари писао министру Војном и тражио униформе, јер војници протестују, тим прије што знају да су неке друге јединице добиле униформе.

22. септембра. — Оброци се дијеле врло ријетко. Већ од неколико дана нема меса а оброк хљеба је смањен на 400 грама. Хљеб је руметинов, али би и он ваљао, само да га има. Командант лјевог крила јавља данас депешом број 2842. да батаљони његушки, цетињски, цуцки и митраљешко одјељење нијесу од 18. до 22. ов. мј. примали меса, а 19. ов. мј. нијесу примили ништа; 20., 21. и 22. нијесу примили ништа по комад хљеба. Двије чете цетињског батаљона нијесу данас ништа примиле. Хљеб је тако лош, да се не може јести; војници који се овако хране, нијесу за борбу. Команданти батаљона јављају да велик дио војника пада у несвјест, а то се у потоња два дана дешавало и на предстражама.

30. септембра. — Чете нијесу примиле меса 6., 7., 8., 9., 13., 14., 15., 18., 19. и 27 септембра. Истог мјесеца, дана 20., 21., 22., 25., 26., 27., 28. и 29. примили су по 400 грама хљеба, а 30. само 300 грама. Докле ће то тако трајати?

15. октобра. — Генерал Пејановић јавља да његова бригада није за три дана примала намирница.

11. децембра. — Министар Војни јавља депешом бр. 3863. да се услед акције аустријске флоте исхрањивање војске врши с великим тешкоћама. Исхрана је преоптерећена и доласком србијанске војске и избјеглица. Захтијева да се то објави војсци и да се апелује на њено родољубље. У накнаду за оне дане кад је остала без хране војска има добити повчану одштету.

14. децембра. — Пошто јединице на десном крилу нијесу добиле оброке, наређено је команди тог одреда (под бр. 993. 6.) да реквизира стоку из околних села, без обзира на претходне наредбе. Команди се ставља к знању да ће дворски аутомобил донијети 1000 кг. хљеба. Издано је наређење да жене и дјеца носе војсци хљеб и све остало што јој треба.

15. децембра. — Ових дана војска није примила апсолутно никакве хране. Подијељено је нешто одијела. Који нијесу добили униформу, добили су по један трико.

18. децембра. — Министар Војни јавља да су два транспортна брода, „Михаилис“ и „Антионија“, са 2000 тона хране потопљени код Драча 18. дец. Описује тешкоће око исхране и своју бригу за сваког војника. Наређује да команде чине све што је могуће те да околна села помогну војсци да не гладује. Нема се не гледа на цијене намирница, но нека се купује пошто пото.

 NACIONALNA
 BIBLIOTEKA ****
 CRNE GORE ĐURĐE
 CRNOJEVIĆ

ДОДАТАК III.

Прокламација Краља Црне Горе од 15. новембра 1915. године.

Моје драгоме народу

Твоја брда и твоје долине можда још не знају како се Србија бори и како се она, корак по корак, повлачи пред трима царевинама и краљевином Бугарском, поливајући, сваку стопу своје земље својом крвљу и крвљу својих непријатеља. Снага непријатеља Србије је неодољива, а невремена су немилосрдна: она јој чине борбу још тежом. Србија је била изненадно нападнута, услед дипломатских спорова, али се она држала и још данас се храбро држи, под вођством њеног племенитог Краља а мога унука, његовог сина, престолонаследника. Они се лагано повлаче и приближују се нашим планинама у намјери да се још успјешније одупру непријатељу, ујединећи се са нашим силама. Озбиљна помоћ Црне Горе, коју је ова донијела својим пobjедама на Грахову, Троглаву, Вишеграду и на Јавору, није била довољна да заустави или одгурне моћну навалу наших непријатеља.

Драги мој народе,

Иста судбина, коју је Србија претрпјела, спрема се и Црној Гори, али нико не зна шта је у књижи судбине написано. Нека сваки буде увјерен да ће Црна Гора остати увијек вјерна својим традицијама, да се смрт има претпостављати ропству, и да је од свих добара ове земља најдрагоцјенија слобода.

Драги мој народе,

Ни један педаљ моје јуначке земље није до данас био окажан од непријатеља. Она ће се бранити на ужасан, страховити начин, али ако тежи дани искушења морају доћи, Бог је да нам помогне, како је нашим очевима помогао у данима невоље. Наши ће силни Савезници такођер да нам помогну, чим то могу и коначно, ми морао побједити, али те ја преклињем, немој се обесхрабрити, остани миран и сачувај присуство духа, следуј упуствима и наредбама, које ће моја влада теби издавати.

Што се тиче материјалног опстанка и потпора, наши се Савезници за то брину и осигураће нам је у довољној количини. Племенити, и на мору најјачи од Савезника, Енглез, узео је задатак на себе да снабдијева Црну Гору и избјегли народ Херцеговине, Босне и Србије. Ти ћеш још трпјети, мој мученички народе, али ти нећеш остати без хране. Од твојих избјеглица чућеш у планини одјек наших оружја и весели усклик побједноца. Сваки ће црногорски јунак осјећати да му расте јунаштво кад буде сазнао да је његова породица и њен опстанак осигуран и да може очекивати силну помоћ Савезника и коначну побједу. Борбу коју ће

тада прногорски јунаци водити биће само једна крвава игра, коју ће свијет са чуђењем да посматра, а име прногорско биће славом покривено. Ако будете чули да је непријатељ заузео једну варош или једну област, вјерујте ми, да то неће бити за дуго вријеме. Ако чујете да сам и ја отишао из моје престонице, знајте да ће мој престо бити тамо гдје будем био ја, можда на врху једне планине, одакле ћу, под закриљем моје заставе, посматрати ремек-дело руку мојих јунака, које сам, старошћу својом, спречен да водим трчећи испред њих од једног врха твојих планина на други, пјевајући химну побједе. Ја вјерујем у мистериозне гласове ове химне, ја вјерујем у твоје јунаштво и у твоју истрајност, ја вјерујем да си ти народ од Бога изабран да будеш учасник највећих народа у њиховим дјелима; ја верујем да ћеш ти побједити и да ћеш бити срећан. Вјеруј и ти, мој народе, у мене и у моје наде које ме никад нијесу превариле. Овом те посланицом очински поздрављам, благосиљам те и без бојазни као што си ти, јели потребно да ти твој Краљ довикује: „Не бој се!“

ТВОЈ КРАЉ.

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

ДОДАТАК IV.

„Тајни уговор“, закључен тобож између Аустрије и Црне Горе, којим се је званична Србија служила у својој клеветничкој борби противу Црне Горе.

Да бих очигледније показао како уговор није ништа друго до простачка мистификација (обмана), ја ћу анализовати члан по член „уговора“ овако како је објављен у „Уједињењу“, једном од листова које издржава г. Н. Пашића.

Према том уговору, Краљ Никола се обвезује:

Да ће штитити аустриске интересе на Балкану. — Какав апсурдум! Владар од 200.000 поданика штитиће интересе једне велесиле од 54 милиона становника и то, државе која се и сама рачуна међу државе балканске!

Да неће, без претходна споразума с аустриском владом, склапати уговоре ни с којом другом државом, нарочито не са Србијом, с Русијом и с Италијом. —

Цео свијет зна да је краљ Никола 1912. склопио свечан савез са Србијом, Бугарском и Грчком, по коме су повели балкански рат противу Турске; даље, 1913. склопио је нов савез са Србијом и Грчком противу Бугарске, и најпослије, 1914. по својој слободној вољи ступио је у данашњи велики рат противу централних држава.

Да ће признати анексију Босне и Херцеговине и да ће се одупријети сваком покушају којим би се хтјело ослободити те српске земље од Аустрије. —

Краљ Никола је, међутим, био једини који није хтио да призна да анексијом Босне и Херцеговине нијесу повријеђена права српскога народа. А већ смо видјели да је Србија 31. марта 1909. упутила грофу Еренталу, аустро-угарском министру спољних послова, ноту којом признаје да права Србије нијесу оштећена анексијом Босне и Херцеговине. Црна Гора пак, ослањајући се на пријатељство Италије и благодарећи својим традиционалним везама са Русијом, а преко Русије са цијелом Антантом, била је у стању да, посредовањем барона Сквити, италијанског посланика, упути Аустрији изјаву у којој каже: „Убијеђена у пријатељске осјећаје које велике силе гаје према Црној Гори, влада Књажевине Црне Горе је вољна сагласити се са одлукама које оне донесу у погледу чл. 25. Берлинског уговора“. Из тога јасно излази да је Црна Гора била једина која је Српству очувала формално право на Босну и Херцеговину.

Да ће признати основаност аустријских претензија (тежња) на Стару Србију, Македонију и централну Арбанију, и да ће се одрећи свих својих претензија на Спич и на Хај и Нехај; у накнаду за то, Аустрија ће, ако јој допадне три горепоменуте области, дати Црној Гори одштету у сјеверној Арбанији. — Краљ Никола је пак учинио баш обротно; његови оцуномоћени заступници на Букурешкој Конференцији признали су Србији право на Македонију и Ст. Србију.

Што се тиче Спича, Црна Гора је својом нотом од 13. септембра 1908. искала од великих сила да јој врате Спич пошто је Аустрија, као што је у истој ноти наглашено, ногама погазила Берлински уговор.

Да ће се држати строго неутрално, ако би Аустрија заратила са Србијом или са Русијом. Међутим, чим је дошло до сукоба, Црна Гора је одлучно стала уз Србију. Црна Гора је једина држава, Краљ Никола је једини владар, који су се својевољно, а да нијесу од своје стране поставили услове и да нијесу били нападнути, ставили уз Савезнике.

Да ће, ако Аустрија и Италија зарате, уступити аустриској флоти Бар и околне стратегиске позиције, а у накнаду за то, Књаз ће примити пет милиона круна који ће се исплатити његовој приватној каси. — Истина је баш обротно од тога. Црна Гора је 1909. први пут наоружала Ловћен, и то, топовима италијанским. Поменули смо већ да је Црна Гора 1914., затим још двапут 1915., молила Француску и Савезнике за наоружање Ловћена, и да је њена молба остала неуслишена. Црна Гора је дакле учинила баш противно од онога што се тврди у „угвору“.

У награду за све ове услуге које је Краљ Никола по „угвору“ имао указати Аустрији, а од којих није ни једну извршио, Аустрија се обвезује да ће:

И даље бити пријатељски расположена према књазу Николи, да ће га морално и материјелно потпомагати, и да ће његовој династији гарантовати сталност. — (Мало касније ћемо говорити о овом седмом чланку „угвора“ и о томе како је Аустрија испунила своје „обвезе“).

Да ће књазу Николи признати краљевску титулу. — Пошто су све силе признале ту титулу, сасвим је природно што је и Аустрија то учинила. Прво је Русије признала, којом је приликом краља одликовала својим највишим одликовањем, маршалством руске војске; црногорски краљ је једини руски маршал, а велики књаз Никола Николајевић му је лично доносио и предао маршалску палицу.

Да ће пристати, да се са Бара скине контрола, чим анектира Босну и Херцеговину. — Црна Гора је сама скинула ту контролу са Бара, својом нотом од 23. септембра 1908. Све силе су пристале на то априла 1909. год. а Француска је била прва која је послала једну своју ескадру у Бар, камо до тад није смело долазити никакав ратни брод, — да поздрави потпуну слободу црногорског мора.

Да ће Црној Гори признати сферу интереса до Дрина. — Не само што Аустрија никад није признала ту сферу, него је 1913. силом отела Црној Гори Скадар.

Да ће књазу Николи признати право на измјене у наслједству како их он за добро нађе. — Несмислено! Прави творци овог „угвора“ приказују престолонаслједника Црне Горе као аустрофила: зар би дакле Аустрије тражила једним уговором да човјека, који јој је одан, лиши престолонаслјеђа?

„Уједињење“ вели:

Главни члан уговора је члан седми, по коме Аустрија, у случају ако би јој пошло за руком да покори балканске државе, обвезује Црну Гору да ступи у једну тјешњу везу с хабсбуршком монархијом; књазу Николи ће, према околностима, у том новом државном саставу бити дато веома угледно и веома сјајно мјесто, са свима владарским атрибутима и предностима. Очигледна је ствар да

се, ако икад, а оно у овом рату пружила прилика Аустрији да испуни своје „обвезе“ према Краљу Николи и да га награди за то што је „издао“ Црну Гору, Србију, Српство, Словенство, Савезнике и што им је „продао“ Ловћен. Међутим, ево што су, у ствари, биле њене наміјере са Краљем Николом:

Изасланик аустријске владе, Виктор Адлер, иште у свом мемоару, који је поднио Стокхолмској конференцији, да се Србији тијем омогући излаз на море што ће се сјединити с Црном Гором. Социјалистички посланик Вендл, у својој полемици са Ризовом, бившим бугарским послаником у Берлину, иште у листу „Форверцу“ Македонију за Бугарску (Скопље оставља Србији) а у накнаду за то, нека се Србији дадне Црна Гора и Скадар. Повјерљива личност србијанске владе, др. Лазар Марковић, професор београдског универзитета и уредник полуслужбеног листа „La Serbie“, упутио је париском Temps-у писмо 14. децембра 1917., у ком тврди да је тих дана стигао у Женеви Ченек Слеланек, изасланик аустријског министарства спољних послова, и да је предлагао Србији да закључи мир, обећавајући између осталог то да ће Аустрија Србији допустити да се уједини са Црном Гором. Vossische Zeitung објавио је конем 17. интервју бугарског посланика Ризова у Берлину. Ризов иште за Бугарску: Македонију и источни дио Србије (Ниш, Неготин, Зајечар ит. д.), а Србија ће у накнаду за то, добити Црну Гору. У писму ћесара Карла, упућеном 1917. принцу Сијесту Бурбонском, а објављеном од г. Клемансоа, цар аустријски пристаје на ресторацију Белгије и Србије, и даје Србији природан излаз на море. Мада се Црна Гора према Аустрији налазила у истом положају као и Србија и Белгија, у цареву писму се ресторација Црне Горе не помиње ни једном ријечју. Очигледно је и цар био мишљења дати Србији излаз на море преко црногорског земљишта уништењем Црне Горе.

Из свега овога излазе двије могућности:

Прва је могућност да је тај уговор између Аустрије и краља Николе заиста постојао, али да краљ Никола није ни један једини услов испунио, но да је свагда поступио и противу уговора и противу Аустрије. У том би случају краљ Никола учинио оно исто што је учинила Румунија или Италија, које су прије рата имале уговоре с Аустријом.

Друга могућност је та, да уговор никад није постојао, већ да је лажан.

И у првој и у другој могућности — јер трећа могућност не може бити — клевете о том уговору служе само на част краљу Николи и Црној Гори.

ДОДАТАК V.

Изјава генерала сердара Јанка Вукотића, бившег министра предсједника, о догађајима у Црној Гори, током мјесеца јануара 1916. којом он оптужује званичну Србију да је изневјерила црногорску војску.

„Шефови ~~генерал~~ штаба црногорске војске били су: од 22. августа 1914. до заузећа Скадра ~~езни~~ србијански генерал Божо Јанковић; тада га је заменио његов дотадашњи помоћник, србијански генералштабни пуковник Петар Пешић, који је на том мјесту остао све до 17. јануара 1916. (по нов. кал.)

„Тадања црногорска влада, којој је предсједник био Лазар Мијушковић, понудила је Аустрији мир 13. јануара 1916. Понуду мира Мијушковић је званично саопштио представницима Савезних Сила. У том саопштењу су ове ријечи: Непријатељ је заузео све стратегијске положаје наше земље. Ушао је у пријестоницу и цијелој земљи пријети опасност да буде заузета. У унутрашњости земље овладао је неред, пљачка, а услед глади и заразе јављају се побуне.

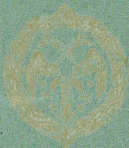
„Пуковника Пешића опозвала је његова влада и он је напустио Црну Гору 17. или 18. јануара 1916. и при свом поласку изјавио ми је да га, по наредби краљевој, ја имам заступити у дужности коју је до тада он вршио, т. ј. да има примити то мјесто на неколико дана пошто су се сви догађаји један за другим већ десили а последице преговарања за примирје и мир.

„Примајући се, под таквим околностима, дужности шефа генералног штаба, и рачунајући у то, да ће србијанска војска са довољном снагом посјести положаје за одбрану дуж Беојане и околи Скадра, те да ће на тај начин заштитити још једину одступницу нашој (црногорској) војсци, о чему ме је Пешић увјерио. — Ја сам, уз одобрење краља Николе, цијелој црногорској војсци, која се главним својим фронтом тада нахођаше дуж Таре и Лима, с мјеста издао дневну наредбу да се има повлачити пут Подгорице, а одатле у Арбанију, преко Скадра.

„Краљ Никола је 19. јануара напустио Подгорицу и пошао у Скадар; 20. јануара отпутовао је из Скадра.

„Исте вечери, аустроугарски деташирани су напредовали, а да им није ико давао отпора на Бојани, и сјутра дана 21. јануара, ујегли су у Скадар и тијем су, прије но је и један црногорски војник из херцеговачке или санџачке војске могао стићи до Подгорице, пресејкли једину могућу одступницу црногорској војсци.

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

Сл
а 238
гд
1
1

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

Национална библиотека Црне Горе

Б 5

12118

001705362

COBISS ©

СМ
а 93В
ГДЛ

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

Национална библиотека Црне Горе

Б 5

12118

001705362

COBISS ©